

**Het geslacht van het kind als moderator in de relatie tussen het temperament
van het kind en de sensitiviteit van ouder**

Amira R. Kruisman (S4970195)

Masteropleiding Orthopedagogiek, Faculteit GMW, Rijksuniversiteit Groningen

Dr. K.O.W. Helmerhorst

Dr. M.D.C. Ten Brummelaar

29 mei 2025

Aantal woorden: 7946

Samenvatting

Het temperament van het kind kan van invloed zijn op de mate van sensitiviteit van ouders. Een sensitieve ouder is belangrijk in de ontwikkeling van kinderen. Het is van belang dat er onderzoek gedaan wordt naar factoren die van invloed kunnen zijn op de mate van sensitiviteit, zoals het temperament en geslacht van het kind. Eerder onderzoek heeft aangetoond dat bij kinderen met een moeilijk temperament, ouders minder sensitief zijn. Deze studie onderzoekt of er een relatie is tussen temperament (surgency, effortful control en negative affect) van het kind en de sensitiviteit van ouder, zowel vader als moeder, met geslacht kind als mogelijke moderator.

Er is gebruik gemaakt van bestaande kwantitatieve data uit de 3HOEK-studie (N = 104 vaders en moeders). Alle kinderen (N = 104) waren 3 jaar oud. Temperament is onderzocht door de CBQ-very short, ingevuld door zowel vader als moeder. De variabele sensitiviteit is onderzocht door middel van observaties. Uit de resultaten is gebleken dat voor geen enkele temperament soort en sensitiviteit van de ouder een significante relatie is gevonden. Daarnaast is er ook geen bewijs gevonden voor de modererende variabele. De controlevariabele, de andere ouder, is overall significant. Dit onderzoek bevestigt het belang om beide ouders mee te nemen in onderzoek. Toekomstig onderzoek wordt aanbevolen om de relatie te onderzoeken met een betrouwbaarder temperamentinstrument.

Abstract

The child's temperament can influence the sensitivity of parents. A sensitive parent is important in the development of the child. It is important that research is done on factors that can influence the sensitivity of parents, such as the temperament and the gender of the child. Previous research has shown that children who have a difficult temperament, their parents are less sensitive. This study investigates whether there is a relation between temperament (surgency, effortful control and negative affect) of the child and the sensitivity of the parents, both the father and the mother, with the gender of the child as a possible moderator.

Existing quantitative data from the 3HOEk study (N = 104 fathers and mothers) was used. All children (N = 104) were 3 years old. Temperament was measured using the CBQ-very short, completed by both father and mother. Sensitivity was assessed through observations. The results showed no relationship between any temperament type and parental sensitivity. In addition, no evidence was found for the moderating variable. The control variable, the other parent, was significant across all models. This research confirms the importance of including both parents. Future research should further examine the relationship using a more reliable instrument to assess child temperament.

Inleiding

Een sensitieve ouder ontvangt en interpreteert de signalen van het kind juist en de reactie hierop is snel en passend (Ainsworth 1967; Ainsworth et al., 1974). Sensitiviteit bestaat onder andere uit het ondersteunen van, niet opdringen aan het kind en respect voor de autonomie (Ainsworth 1967; Ainsworth et al., 1978). Onder meer het juist en op tijd reageren op het kind, fysieke affectie, aanpassen en accepteren van de interesses, aanpassen aan het niveau en het hebben van een positieve toon naar kinderen draagt bij aan het sensitief reageren (Landry et al., 1997). De sensitiviteit van ouders biedt het kind een veilige haven en basis om de wereld te verkennen. Daarnaast biedt sensitieve ouder geborgenheid en troost wanneer het kind dit nodig heeft (Haze et al., 2015). Kinderen met sensitieve ouders hebben onder andere minder mentale problemen en betere sociale competenties (DePasquale & Gunnar, 2020). Omdat de sensitiviteit van ouders erg belangrijk is op de ontwikkeling van kinderen, is het van belang dat er onderzoek gedaan wordt naar factoren die een mogelijke relatie kunnen hebben met sensitiviteit.

Temperament is van nature aanwezig in een mens en is bepalend in hoe er gereageerd wordt op de omgeving (Rothbart & Bates, 2006). Er zijn individuele verschillen in reactiviteit en zelfregulatie (Rothbart & Bates, 2006). Hoe iemand reageert op prikkels en de regulatie van gedrag, vindt in interactie plaats met omgevingsfactoren, bijvoorbeeld de sensitiviteit van ouders. Het temperament van een kind kan van invloed zijn op de mate van sensitiviteit van ouders. Bij kinderen met een moeilijk temperament hebben ouders een minder sensitieve opvoeding (DePasquale & Gunnar, 2020). Door kindkenmerken, zoals geslacht en temperament, kunnen ouders minder sensitief zijn. De vroege ontwikkeling, voor de geboorte tot driejarige leeftijd, is bepalend voor de lange termijn gezondheid op verschillende gebieden, waaronder psychologisch welzijn (DePasquale & Gunnar, 2020). Daarom wordt er in dit onderzoek gekeken of er een relatie is tussen het temperament van het kind en de sensitiviteit van ouders, met als moderator het geslacht van het kind.

Sensitiviteit

De attachment theorie, ontwikkeld door Bowlby (1969/1982) en Ainsworth et al. (1978) beschrijft de band die het kind heeft met de ouder(s)/verzorger(s) en de invloed op de emotionele en sociale ontwikkeling. Dit vormt de basis voor sociale relaties en emotioneel welzijn. Bowlby (1969/1982) stelt dat de hechting aangeboren is en dat dit een veilige basis vormt waaruit het kind de wereld kan ontdekken. Wanneer een ouder sensitief reageert op de

signalen van het kind, bijvoorbeeld wanneer het kind stress ervaart, ondersteunt dit de ontwikkeling van een veilige hechting (Bowlby, 1969/1982; Ainsworth et al., 1978). Door sensitief te zijn bevordert de ouder onder andere de emotionele geborgenheid, sociale competenties en intellectuele prestaties (Belsky, 1984). Het kind leert dat de ouder vertrouwd kan worden wanneer het kind bijvoorbeeld ondersteuning nodig heeft. Dit creëert voor het kind een gevoel van veiligheid en vertrouwen. Nieuwe situaties kunnen stress opleveren voor kinderen, maar steun van ouders en een veilige basis, kan hulp bieden.

Temperament kind in relatie tot sensitiviteit ouders

Temperament wordt gedefinieerd als individuele verschillen in reactiviteit en zelfregulatie in de domeinen van affectiviteit, activiteit en aandacht (Rothbart & Bates, 2006). Reactiviteit refereert aan de responsiviteit en reactie in veranderingen in de omgeving. Temperament beschrijft neigingen of aanleg wat geuit wordt in bepaalde omstandigheden (Rothbart & Bates, 2006). Zowel het temperament van het kind als de opvoeding dragen apart en gelijktijdig bij aan de emotionele en gedragsaanpassingen van kinderen (Kiff et al., 2011). Putnam & Rothbart (2006) hebben drie categorieën van temperament gedefinieerd, namelijk surgency, negative affect en effortful control. Surgency bestaat onder andere uit impulsiviteit, intensiteit van plezier en activiteit, en lage scores op verlegenheid. Bij negative affect heeft een individu onder meer een hoge score op verdriet, angst en ongemak. Effortful control bestaat onder andere uit inhibitie en aandacht (Putnam & Rothbart, 2006). Kinderen met een hoge score negative affect reageren in onbekende of stressvolle situaties met negatieve emoties zoals angst, frustratie en boosheid. Daarnaast ervaren kinderen de negatieve reactie intenser dan kinderen met een lager negative affect (Crawford et al., 2010). Kinderen met een moeilijk temperament hebben een negatieve emotionele reactie/responsiviteit die door een ouder wordt waargenomen (Bates, 1980).

De interactie tussen het temperament van het kind en de sensitiviteit van ouders kan worden bekeken vanuit het transactioneel model van Sameroff. In dit model wordt de ontwikkeling van een individu beïnvloedt door de interactie met processen in de context (Sameroff, 2009). In de sociale setting is er een constante interactie van het kind en de context. Kinderen beïnvloeden hun omgeving, maar de omgeving heeft ook een invloed op kinderen. Bij dit model ligt de nadruk op bi-directionele effecten van het kind en de omgeving. In het huidige onderzoek betekent dit dat het temperament van het kind invloed kan hebben op de sensitiviteit van de ouder, maar dat de sensitiviteit van de ouder ook een

invloed kan hebben op het temperament van het kind. Echter, in het huidige onderzoek wordt de bi-directionele relatie niet onderzocht, maar wordt er alleen gekeken naar een eventuele relatie met het temperament van het kind en de sensitiviteit van de ouder.

Een moeilijk temperament van kinderen heeft invloed op de kwaliteit en kwantiteit van de zorg die zij ontvangen (Belsky, 1984). Er is een samenhang tussen een moeilijk temperament (negative affect) en minder positief opvoedgedrag (Laukkanen et al., 2013; van den Akker et al., 2010; Kiff et al., 2011). Moeders waren minder warm in de interactie met het kind en hadden een hoge mate van (psychologische) controle op het gedrag van het kind (Laukkanen et al., 2013). Moeders hebben het idee de controle te verliezen en proberen dit terug te krijgen door het uitoefenen van controle op het kind. Daarnaast reageerden moeders minder sensitief op signalen van het kind (Van den Akker et al., 2010; Kiff et al., 2011). Bij baby's met lagere surgency waren moeders sensitiever en lieten meer verzorgend gedrag (onder andere voeden en troosten) zien en baby's die hoger scoorden op surgency/extraversie meer spelgedrag (onder andere rustig of actief spelen) (Planalp et al., 2013).

Op basis van de besproken literatuur worden er een aantal hypotheses opgesteld. Allereerst voor vader: 'Een hogere mate van effortful control is gerelateerd aan een hogere mate van sensitiviteit van de vader'. Daarnaast: 'Een hogere mate van negative affect en surgency is gerelateerd aan een lagere mate van sensitiviteit van de vader.'. Ook voor moeders zijn er een aantal hypotheses geformuleerd. Allereerst: 'Een lagere mate van surgency en negative affect is gerelateerd aan een hogere mate van sensitiviteit van de moeder.'. Ten slotte: 'Een hogere mate van effortful control is gerelateerd aan een hogere mate van sensitiviteit van de moeder.'. Uit eerder onderzoek is gebleken dat moeders minder positief opvoedgedrag laten zien bij kinderen met een moeilijk temperament (hoge score op negative affect). Ook is gebleken dat moeders sensitiever zijn bij baby's met een lage score op surgency. Hoewel de aangehaalde onderzoeken over moeders gaan, is de verwachting dat dit ook geldt voor vaders.

Geslacht kind als moderator in de relatie temperament kind en sensitiviteit ouders

De gender schema theorie van Bem (1981) stelt dat de ingekomen informatie en prikkels worden verwerkt in een schema gebaseerd op gender. Het schema is een netwerk van associaties wat invloed heeft op de perceptie van een individu. Het organiseren zorgt ervoor dat er structuur en betekenis kan worden gegeven aan inkomende stimuli. Individuen leren de gender regels van de maatschappij en geven op basis hiervan een invulling aan nieuwe

inkomende stimuli (Bem, 1981). Hierbij worden de eigenschappen vaak toebedeeld aan een mannelijke of vrouwelijke categorie, ongeacht of de eigenschap aan een andere categorie dan geslacht kan worden ingedeeld (Bem, 1983). Een voorbeeld hiervan is dat het woord assertief vaak wordt ingedeeld in een mannelijke categorie, terwijl dit kenmerk zowel bij mannen als vrouwen kan voorkomen (Bem, 1983). In het huidige onderzoek kan dit betekenen dat ouders onbewust anders reageren op jongens en meisjes op basis van het gender schema die ouders hebben. Bijvoorbeeld, bij een jongen met een moeilijk temperament kunnen ouders anders reageren door het kind minder te troosten omdat jongens sterk moeten zijn. Op basis van stereotype eigenschappen die worden toebedeeld kunnen ouders in verschillende mate sensitief reageren op de behoeften van jongens en meisjes. In het huidige onderzoek is de sekse van het kind gemeten. Hoewel deze theorie uitgaat van gender als sociaal en cultureel construct, wordt de gender schema theorie in dit onderzoek gebruikt omdat geslacht overeen kan komen met de verwachtingen van genderrollen.

Uit onderzoek van Chaplin et al. (2005) is gebleken dat ouders geven meer aandacht aan non-verbale emotie bij kinderen wat past bij het geslacht. Vaders hadden meer aandacht voor angstige of verdrietige emoties van hun dochters. Bij jongens waren vaders aandachtiger wanneer jongens boos waren dan meisjes (Chaplin et al., 2005). Er zijn verschillende uitkomsten bij onderzoeken over een al dan niet verschil in sensitiviteit bij moeders en vaders. Zo is er uit onderzoek gebleken dat er geen verschil was in sensitiviteit (Braungart-Rieker et al., 2001), maar ook onderzoeken waarbij er wel een verschil was (Schoppe-Sullivan et al., 2006; Volling et al., 2002; Hallers-Haalboom et al., 2014). Binnen de onderzoeken is er een verschil in de mate van sensitiviteit tussen vaders en moeders en het geslacht van het kind. Uit het onderzoek van Hallers-Haalboom et al. (2014) en het onderzoek van Volling et al. (2002) is gebleken dat moeders sensitiever zijn dan vaders, maar dat er geen verschil in sensitiviteit is gevonden voor het geslacht van het kind. Daarentegen is uit het onderzoek van Schoppe-Sullivan et al. (2006) gebleken dat moeders en vaders even sensitief naar zonen, maar dat vaders, in vergelijking met moeders, minder sensitief zijn naar hun dochter. Moeders zijn meer sensitief naar hun dochter toe dan hun zoon (Schoppe-Sullivan et al., 2006). Uit onderzoek van Tamis-LeMonda et al. (2004) is gebleken dat vaders minder sensitief zijn bij jongens. Woldarsky et al. (2019) onderzochten de sensitiviteit van Amerikaanse en Chileense moeders. Zij vonden dat moeders sensitiever waren naar hun dochters. Samenvattend zijn er bij de genoemde onderzoeken wisselende bevindingen.

Vanwege de wisselende bevindingen in eerdergenoemd onderzoek worden de hypothesen opgesteld op basis van de gender schema theorie (Bem, 1981). De volgende hypothesen zijn voor vader opgesteld: 'De relatie tussen surgency, negative affect en effortful control en de sensitiviteit van de vader is sterker voor jongens.'. Het gender schema van vaders kan van invloed zijn op hoe vaders reageren. De gender regels in de maatschappij, de eigen associaties en het hebben van een anders geslacht dan hun dochters kunnen redenen zijn dat vaders prikkels anders verwerken en dus minder sensitief reageren bij dochters. Vervolgens zijn de hypothesen voor moeder 'De relatie tussen surgency, effortful control en negative affect en de sensitiviteit van de moeder is sterker voor meisjes.'. Het delen van hetzelfde geslacht als hun dochter kan bijdragen aan een betere herkenning en verwerking van hun signalen. Dit kan er mogelijk voor zorgen dat moeders sensitiever zijn naar hun dochter toe.

Familiesysteem

Veel van de ideeën over de opvoeding zijn gebaseerd op data van één ouder. Echter, zijn er vaak twee ouders betrokken bij de opvoeding. Het gezin moet gezien worden als een geordend systeem waarbij er sprake is van wederzijdse afhankelijkheid en het individu bijdraagt aan het hele systeem (Minuchin, 1985; Bowen 1978). De familiesystemen theorie van Bowen (1978) legt de focus op mechanismes die families ontwikkelen zodat omgegaan kan worden met bijvoorbeeld uitdagingen. Belangrijk hierbij is de differentiatie van de persoon. Een persoon kan verbonden zijn met bijvoorbeeld het gezin, maar tegelijkertijd ook autonoom kan denken (Bowen, 1978). Dit is een continuüm van laag naar hoog (Bowen, 1978). Een ouder met een hoge differentiatie kan zijn of haar eigen emoties los zien van de emoties van de rest van het gezin. Een ouder met een lage differentiatie laat zich beïnvloeden door de emotionele reacties van de rest van het gezin. Bij het interpreteren van resultaten is het belangrijk dat de context wordt meegenomen (Cox & Paley, 2003). De ene ouder kan niet los worden bekeken van de andere ouder. Indien de andere ouder niet wordt meegenomen als controle variabele kan dit leiden tot een vertekening van de resultaten vanwege de wederzijdse interacties tussen ouders. Er wordt gecontroleerd of de mate van sensitiviteit een individuele reactie van de ouder op het temperament van het kind is, of dat het gezin als systeem een effect heeft op de reactie. In het huidige onderzoek wordt het gezin als een systeem gezien waarin ouders elkaar beïnvloeden. Bij de onderzoeksvraag van vader wordt er gecontroleerd voor de sensitiviteit van moeder en bij de onderzoeksvraag van moeder wordt er gecontroleerd voor de sensitiviteit van vader. Door deze controlevariabelen toe te voegen

zorgt dit ervoor dat de gevonden effecten toe te schrijven zijn aan de ouder die wordt onderzocht, en niet het familiesysteem.

Huidig onderzoek

Het huidige onderzoek toetst de relatie tussen kindtemperament en sensitiviteit van ouders. Daarnaast wordt er onderzocht of het geslacht van het kind een modererende rol speelt in de relatie. De sensitiviteit van vaders en moeders wordt afzonderlijk geanalyseerd. Kindtemperament wordt onderscheiden in surgency, negative affect en effortful control.

Wetenschappelijke relevantie

Er is nog weinig onderzoek gedaan naar de relatie die hier centraal staat. Bekend is dat er een relatie is met het temperament van het kind en de sensitiviteit van ouders. Echter, veel onderzoeken hebben alleen onderzoek gedaan naar de sensitiviteit van moeders, en niet dat van vaders. Dit betekent niet dat de rol van de vader in de opvoeding minder belangrijk is dan de rol van de moeder. In tegendeel, de rol van de vader is uniek en onderscheidend van de rol van moeder in de opvoeding (Jeynes, 2016; Distelbrink et al., 2023). Beide soorten kwaliteiten van vader en moeder zijn nodig en belangrijk in de opvoeding (Jeynes, 2016). Bovendien, wanneer vaders niet worden meegenomen in onderzoek, en er alleen naar moeders wordt onderzocht, zegt het niet dat de resultaten van het onderzoek ook gelden voor vaders. Daarnaast is er meer onderzoek nodig naar alle dimensies van temperament. Tot nu toe richtte onderzoek zich vooral op kinderen met een moeilijk temperament (negative affect), maar een kind kan ook een ander soort temperament hebben (surgency en effortful control). Het is belangrijk om te kijken of andere dimensies van temperament een positieve of negatieve relatie heeft met de sensitiviteit van ouders. Ten slotte, wordt het geslacht van het kind niet vaak meegenomen in onderzoek. In de onderzoeken waarin het geslacht wel wordt meegenomen, zijn er wisselende uitkomsten. Het is dus van belang dat er meer onderzoek gedaan wordt of het geslacht van het kind een modererende rol kan spelen in de relatie temperament en sensitiviteit.

Maatschappelijke relevantie

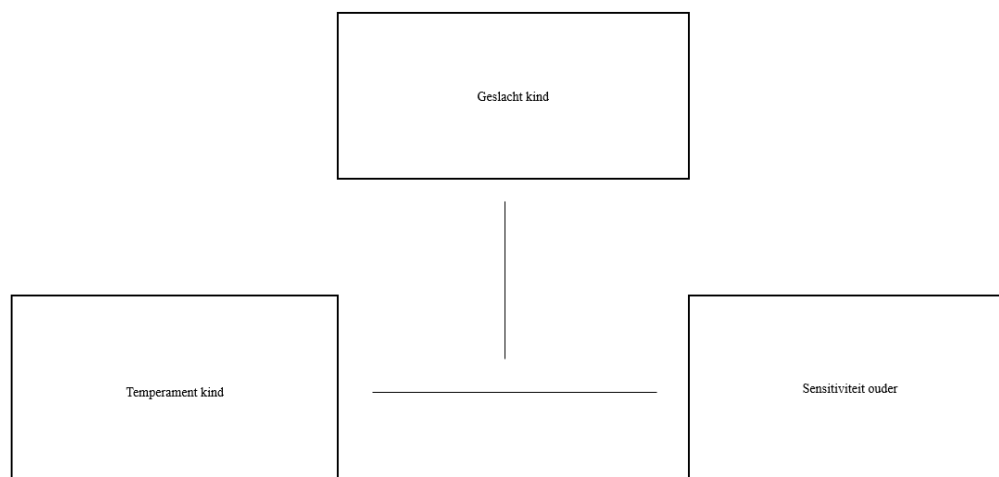
Het is belangrijk om te weten of er een relatie is tussen temperament en de mate van sensitiviteit die een ouder laat zien. Het kan een verklaring zijn waarom ouders verschillende mate van sensitiviteit laten zien bij kinderen. Ouderlijk welbevinden, steun en zelfvertrouwen beïnvloeden hoe goed een ouder de signalen en behoeften van kinderen ontvangt en op

reageert. Ouderlijk welbevinden houdt in dat een ouder zich gehoord en gesteund voelt op een positieve manier in de ouderrol en zich daardoor competentier gaat voelen (Hoex et al., 2022). Daarnaast is steun van een medeopvoeder of naasten, zowel informeel als formeel, een belangrijke steun voor ouders. Ouders krijgen meer plezier in de opvoeding en de draaglast gaat omlaag (Hoex et al., 2022). Het ouderlijke zelfvertrouwen wordt verhoogd wanneer ouders positieve ervaringen opdoen. Dit zorgt voor een positieve invloed op de ontwikkeling van kinderen (Kalis, 2020). Emotionele steun aan ouders helpt hen te relativiseren en versterkt het vertrouwen om met vragen over bijvoorbeeld de opvoeding om te gaan. Bovendien draagt emotionele steun bij aan een grotere mate van zelfvertrouwen, een ontspannen houding in het opvoeden en een positieve relatie met hun kinderen (Kalis, 2020). De genoemde factoren kunnen een invloed hebben op de mate van sensitiviteit die ouders laten zien. Dit kan betekenen dat wanneer deze factoren niet of in mindere mate aanwezig zijn, ouders minder sensitief reageren op de behoeften van zijn of haar kind(eren). Andersom kan het ook betekenen dat wanneer er onder andere een hoge mate van ouderlijk welbevinden is, ouders sensitiever reageren.

In plaats van dat er gedacht wordt dat een ouder niet sensitief is, kunnen de uitkomsten van dit onderzoek een basis vormen voor begrip aan ouders. Temperament kan een rol spelen waardoor het in sommige gevallen ook lastiger is om sensitief te zijn. Wanneer de uitkomst is dat er geen relatie is tussen temperament en sensitiviteit, kan het een reden zijn om onderzoek te doen naar andere kindfactoren die van invloed zijn op de mate van sensitiviteit van ouders.

Figuur 1

Conceptueel model

Methode

Design

In het huidige onderzoek is er gebruik gemaakt van een quasi-experimenteel onderzoeksdesign. Het doel is om te kijken of er een relatie is tussen een onafhankelijke variabele (temperament kind) en de afhankelijke variabele (sensitiviteit ouder). Er is sprake van bestaande groepen, ouders van driejarige kinderen

Participanten

De huidige studie maakt gebruik van eerder verzamelde gegevens afkomstig uit de 3HOEK studie. De 3HOEK studie heeft een onderzoek gedaan naar de rol van vaders en moeders in de opvoeding van 3-jarige kinderen. De participanten woonden in de regio Rotterdam of de omgeving Rotterdam. Er deden 104 3-jarige kinderen (51% meisjes) mee en hun ouders (104 moeders en 104 vaders). De gemiddelde leeftijd van de kinderen is 41.4 maanden ($SD = 3.9$). De gemiddelde leeftijd van moeders was 33.8 jaar ($SD = 4.7$) en de gemiddelde leeftijd van vaders was 36.6 jaar ($SD = 5.3$).

Op meerdere plekken zoals zwembaden, bibliotheken en nationale festiviteiten zijn participanten verworven door student assistenten. Er waren drie criteria voor ouders om mee te doen aan het onderzoek (1) een kind van drie jaar hebben; (2) ouders moesten in hetzelfde huishouden wonen en deel uitmaken van een intact gezin, en (3) de vader en moeder van beide ouders moeten in Nederland zijn geboren. 54 gezinnen waren relatief hoogopgeleid (één of beide ouders hebben hbo of hoger afgerond) en 50 gezinnen waren relatief laagopgeleid (beide ouders hebben mbo of lager afgerond).

Procedure

De data is verzameld door middel van huisbezoeken tussen april 2018 en januari 2020. Tijdens het bezoek, wat twee uur duurde, werden vader en moeder apart van elkaar geobserveerd met hun kind door getrainde observatoren. De volgorde waarin gestart werd, vader of moeder eerst, is afgewisseld tussen de gezinnen. Eén observator was verantwoordelijk voor het afnemen van vragenlijsten. De andere observator gaf instructie aan de ouders over de taken en maakte de video-opnames. De observatoren wisselden van taak (vragenlijst of instructie geven) tussen de vader-kind sessie en moeder-kind sessie. Het eerste halfuur van de sessie vulde een ouder een vragenlijst in, zonder inmenging van de observator. Tijdens het invullen van de vragenlijst werd gevraagd aan het kind om zelfstandig te spelen.

Na het invullen van de vragenlijst volgden de taken spelen zonder speelgoed, blokken bouwen en etch-a-sketch. Bij de uitvoering van de taken door vader-kind, was de moeder niet aanwezig, ditzelfde geldt voor de moeder-kind taken. De spelmaterialen die gebruikt werden bij de taken werd geleverd door de observatoren. De volgorde van de taken was voor iedere ouder hetzelfde. Per taak werd duidelijk de instructies verteld aan zowel de ouder als het kind. De instructies van de observator bij het vrij spelen zonder speelgoed (duur 5 minuten) was dat ouder en kind samen moesten spelen zonder speelgoed. Voor het bouwen met blokken (duur 3 minuten) moest de eerste ouder-kind sessie een toren maken en de tweede ouder-kind een huis. Er zat geen verschil in de moeilijkheidsgraad. Bij etch-a-sketch (duur 4 minuten) tekende de eerste ouder-kind een huis en de tweede ouder-kind een pijl. Ouder en kind hadden beide een eigen knop om te tekenen. Voorbeelden van de tekeningen werden geleverd door de observator. Het verschillen van de taken had als doel een testeffect te voorkomen doordat het kind niet twee keer dezelfde taak uitvoerde. Alle ouders hadden geïnformeerde toestemming gegeven voor het participeren in het onderzoek en de video-opnames van zichzelf en het kind. Het eerder uitgevoerde onderzoek is goedgekeurd door de ethische commissie van de Erasmus Universiteit Rotterdam.

Meetinstrumenten

Temperament kind

De variabele temperament van het kind is gemeten door de vragenlijst Children's Behavior Questionnaire (CBQ) very short van Putnam & Rothbart (2006). Vanuit de oorspronkelijk vragenlijst CBQ is de korte versie en de zeer korte versie gemaakt. De zeer verkorte versie in dit onderzoek is ontwikkeld voor ouderrapportages van het kindtemperament in de leeftijd van drie tot acht jaar. De vragenlijst is ingevuld door zowel vader als moeder. Bij het testen van hypothesen van vader worden de door de vader ingevulde vragenlijst gebruikt. Bij hypothesen van moeder wordt de vragenlijst gebruikt die door moeder is ingevuld. In de vragenlijst zijn er drie dimensies: (1) surgency, (2) negative affect en (3) effortful control.

De surgency dimensie bestaat uit 12 items. Dit verwijst onder andere naar de mate van activiteit en impulsiviteit van een kind. Kinderen met een hoge score op surgency hebben onder meer een hoog activiteitsniveau (bijvoorbeeld veel fysieke energie), positieve emotionaliteit (emoties zoals enthousiasme en blijheid) en impulsiviteit. De dimensie negative affect bestaat uit 12 items. Dit is de mate waarin een kind negatieve emoties ervaart.

Hieronder valt angst en verlegenheid (bijvoorbeeld in een nieuwe situaties). Kinderen met een hoge score hebben onder meer een angstige reactie in nieuwe of onvoorspelbare situaties. De laatste dimensie is effortful control. Ook deze dimensie heeft 12 items. Dit omschrijft het verhogen van een kind om aandacht te reguleren en impulsen te onderdrukken. Een hoge mate van effortful control betekent dat het kind zijn of haar emoties en gedrag kan reguleren.

Items werden beantwoord op een 8-punts schaal variërend van 1 = zeer onjuist, 4 = niet juist, niet onjuist en 8 = niet van toepassing. Voorbeelden van items zijn “Mijn kind stort zich vaak in nieuwe situaties”, “Mijn kind raakt erg gefrustreerd wanneer hij/zij iets wil doen en dat niet mag” en “Mijn kind kan goed instructies opvolgen”.

De totaalscores worden gemaakt door de items per dimensie te middelen. Een hogere score op één van de drie dimensies geeft aan dat het kind daar meer eigenschappen van vertoont. De interne consistentie wordt berekend met Cronbach's α . Uit het onderzoek van Putnam & Rothbart (2006) komt naar voren dat de dimensies van de zeer korte versie een acceptabele interne consistentie hebben. De items binnen de schaal hangen redelijk goed met elkaar samen. De Confirmatieve Factor Analyse (CFA) liet een acceptabele fit zien voor de drie dimensies structuur. De Cronbach α van het huidige onderzoek is als volgt voor vader: α .31 (surgency), α .57 (negative affect) en α .60 (effortful control); voor moeder is dit α .35, α .43 en α .60. De interne consistentie van alle schalen is onvoldoende. Aangezien het om een uitgevoerd onderzoek gaat, konden de meetinstrumenten niet meer worden aangepast. Deze beperking wordt besproken in de discussie.

Sensitiviteit ouder

De sensitiviteit van vader en moeder werd gemeten met de herziende schalen van sensitiviteit van Erickson (Erickson et al., 1990). De schalen zijn toepasbaar bij kinderen tussen de één en vijf jaar oud en is aangepast aan de ouder-kind interactie. Hierbij wordt zowel het gedrag van de ouders als de reactie van het kind op dit gedrag beoordeeld (Helmerhorst et al., 2022). De interacties worden gemeten in een situatie waarin een specifieke taak wordt uitgevoerd door de ouder en het kind.

Er zijn twee subschalen, supportive presence en intrusiveness. Er wordt een score gegeven op een 7-punts likertschaal. De schaal loopt van 1 = zeer laag, 4 = gematigd en 7 = zeer hoog. Een ouder scoort hoog op supportive presence wanneer het een positieve waardering uit en emotionele ondersteuning geeft aan het kind. Een voorbeeld hiervan is het erkennen van prestaties van het kind. Intrusiveness refereert naar de mate waarin een ouder

geen respect heeft voor de autonomie van het kind. Een hoge score op intrusiveness betekent dat een ouder zich te veel bemoeit met onder andere de behoeftes, interesses, ingrijpt tijdens spel van het kind.

Acht onderzoekers zijn getraind om het videomateriaal te observeren en te coderen. Per ouder is er bij de drie taken gecodeerd door dezelfde onderzoeker. Na de training hebben alle onderzoekers 20 observaties gecodeerd van vader en moeder op de schalen supportive presence en intrusiveness. De intraclass correlatiecoëfficiënt (ICC) bij supportive presence lag tussen 0.70 en 0.90, met een gemiddelde van 0.80. De ICC bij intrusiveness lag tussen de 0.67 en 0.79, en gemiddeld 0.74. De onderzoekers hadden geen kennis van het doel van het onderzoek en de onderzoeksvragen. Daarnaast is er gecodeerd bij video opname waarbij observatoren zelf niet aanwezig waren bij het huisbezoek. Tijdens het coderen is 21% van het videomateriaal, van zowel vaders als moeders, dubbel gecodeerd om de betrouwbaarheid en consistentie van de coderingen te controleren. Gemiddeld genomen was er een 71% overeenstemming binnen één punt van de schaal. Wanneer er meer dan één punt verschil was op de schaal, codeerde de trainer ook de video. Als de score van de observator meer dan één punt afweek van de score van de trainer werd er gevraagd aan de observator om de score te heroverwegen, zonder dat de observator informatie over de score kreeg. Vervolgens werd de vernieuwde score van de observator en de trainer vergeleken. Het coderen werd hervat wanneer de score weer binnen één punt van de schaal viel. Als aan deze eis niet werd voldaan vond er een gesprek plaats tussen de observator en trainer waarin uitleg werd gegeven.

Voor vader is er een positieve correlatie voor supportive presence (tussen r .36 en r .56) en voor intrusiveness (tussen r .17 en r .44). Voor moeders is er een positieve correlatie voor supportive presence (tussen r .36 en r .47) en voor intrusiveness (tussen r .22 en r .32). Een totaalscore van sensitiviteit is berekend door de scores van beide onderdelen, zowel supportive presence als omgekeerde intrusiveness, te middelen. Dit werd gedaan omdat intrusiveness een negatieve schaal is en supportive presence een positieve schaal. Zo is er een positieve gedragsscore voor de sensitiviteit totaalscore. Ouders met een hoge score op supportive presence hadden een lagere score op intrusiveness. Vaders hadden een positieve correlatie voor supportive presence en intrusiveness (tussen r .15 en r .71). Moeders hadden een positieve correlatie voor supportive presence en intrusiveness (tussen r .27 en r .65). Hogere scores duiden op meer sensitiviteit van de ouder.

Analyseplan

Voor de analyses wordt er gebruik gemaakt van het softwareprogramma SPSS. Voordat de hoofdanalyses worden uitgevoerd zijn er een aantal preliminaire analyses die worden uitgevoerd. Er wordt een descriptieve tabel opgesteld en de missing data wordt in kaart gebracht met de missing value analyse. In de data was er sprake van 59 missing data. Met de random missing data is omgegaan door Expectation Maximization te gebruiken. Ook wordt er gekeken of de variabelen normaal verdeeld zijn en of er sprake is van outliers. Univariate outliers worden getoetst aan de hand van boxplots en z-scores. Multivariate outliers worden getoetst met Mahalanobis-afstand. De assumpties lineariteit en homoscedasticiteit worden getest door middel van een scatterplot. Verder wordt er een correlatiematrix opgesteld om de correlaties tussen variabelen te berekenen. Wanneer temperament en sensitiviteit significant gecorreleerd zijn toont dit een lineair verband aan tussen de variabelen. Hierdoor kan er een regressieanalyse worden uitgevoerd om relatie te onderzoeken. Ten slotte wordt er nog gekeken naar multicollineariteit waarbij Variance Inflation Factor (VIF) wordt berekend. Om de onderzoeksvraag te beantwoorden wordt er een meervoudige regressieanalyse uitgevoerd. Vervolgens wordt Hayes PROCESS macro uitgevoerd om de moderatie-analyse te berekenen.

Resultaten

Preliminair analyse

De onderzoeksvraag die hier centraal staat is om te kijken of er een relatie is tussen het temperament van het kind en de sensitiviteit van de ouder, met geslacht van het kind als moderator. In tabel 1 staat de uitkomst van de descriptieve analyses. Daarna is door middel van een gepaarde t-toets gekeken of er sprake was van significante verschillen tussen vaders en moeder. Daaruit is gebleken dat moeders bij de gemiddelde score sensitiviteit significant hoger scoren dan vaders ($p = .003$). Verder is er een significant verschil bij de score op negative affect. Vaders scoren gemiddeld significant hoger dan moeders ($p = .01$). Daarna werden correlaties berekend om de verbanden tussen variabelen te onderzoeken (tabel 2). Er zijn een aantal significante positieve correlaties, wanneer de ene variabele toeneemt, neemt de andere variabele ook toe. Er zijn vier positieve significante correlaties, waarbij $p < .05$. Bijvoorbeeld, tussen sensitiviteit vader en sensitiviteit moeder, $r = .24$, $p < .05$. Verder zijn er nog 5 positieve correlaties, waarbij $p < .01$ is. Zoals tussen negative affect vader en surgency vader, $r = .48$, $p < .01$.

Aan de assumptie normale verdeling, bijlage A, is voldaan. Ook de assumptie normale verdeling van de residuen, bijlage B, is vervuld. Vervolgens is er op twee manieren, boxplots en z-scores, gekeken naar univariate outliers. In eerste instantie werden er meerdere outliers gevonden met behulp van boxplots, bijlage C. Daarna zijn er z-scores gemaakt waar slechts één univariate outlier gevonden is bij de variabele surgency van moeder. Dit datapunt is aangepast. Er was sprake van één multivariate outlier, deze is verwijderd uit de dataset. Daarna is er gekeken naar de assumptie lineariteit, bijlage D. Bij de variabele surgency vader (figuur D1) is er een transformatie, square root, toegepast om te kijken of dit de lineariteit verbeterde (figuur D2). De transformatie heeft niet geholpen en er is verder gerekend met de oorspronkelijke variabele. Ook bij de variabele negative affect (figuur D7) heeft de transformatie square root niet geholpen om de lineariteit te verbeteren (figuur D8). Er is verder gerekend met de oorspronkelijke variabele. Aan de assumptie homoscedasticiteit, bijlage E, is voldaan. Ten slotte is er nog de VIF-score berekend, deze was overal kleiner dan 10.

Tabel 1*Descriptieve tabel (N = 103)*

Variabele	Min	Max	M	SD
Sensitiviteit vader	10	32.50	20.48	5.38
Surgency vader	3.25	5.75	4.68	0.51
Negative affect vader	2.67	5.92	4.33	0.65
Effortful control vader	3.75	6.33	5.13	0.55
Sensitiviteit moeder	8	36.5	22.41	5.21
Surgency moeder	3.25	5.92	4.64	0.53
Negative affect moeder	2.75	5.83	4.16	0.59
Effortful control moeder	3.25	6.5	5.10	0.59
	Jongen		Meisje	
Geslacht kind	49.5%		50.5%	

Tabel 2*Correlatietabel*

Variabele	1	2	3	4	5	6	7
1. Sensitiviteit moeder	-						
2. Sensitiviteit vader	.24*	-					
3. Surgency vader	-.11	-.01	-				
4. Negative affect vader	.02	-.13	.48**	-			
5. Effortful control vader	.06	.11	.25*	.10	-		
6. Surgency moeder	-.18	-.13	.32**	.14	.20	-	
7. Negative affect moeder	-.04	-.08	.23*	.41**	.04	.45**	-
8. Effortful control moeder	.09	.14	-.08	-.06	.30**	.25*	-.04

Noot. *significant bij $P < 0.05$. **significant bij $P < 0.01$.

Relatie temperament kind en sensitiviteit ouder

Allereerst is er gekeken naar de relatie temperament van het kind en de sensitiviteit van de vader. Uit tabel 3 volgt dat er geen significant effect is gevonden in de drie typen temperament en de sensitiviteit van de vader. Het temperament van het kind verklaart 9% van de variantie in sensitiviteit van de vader, $R^2 = .09$. De controle variabele, sensitiviteit moeder, is significant gerelateerd aan de sensitiviteit van de vader, $p = .015$. De vooraf opgestelde hypothesen, 'Een hogere mate van en effortful control is gerelateerd aan een hogere mate van

sensitiviteit van de vader.’, en ‘Een hogere mate van negative affect en surgency is gerelateerd aan een lagere mate van sensitiviteit van de vader.’, zijn niet in lijn met de resultaten.

Vervolgens is er ook gekeken naar de relatie temperament van het kind en de sensitiviteit van de moeder. In tabel 4 zijn de resultaten van de analyses weergegeven. Hieruit volgt dat er geen significant effect is gevonden in de drie typen temperament en de sensitiviteit van de moeder. De variabele temperament verklaart 9% van de variantie in sensitiviteit van de moeder, $R^2 = .09$. De controlevariabele, sensitiviteit vader, is net significant $p = .050$. De vooraf opgestelde hypothesen, ‘Een lagere mate van surgency en negative affect zijn gerelateerd aan een hogere mate van sensitiviteit moeder.’, ‘Een hogere mate van effortful control is gerelateerd aan een hogere mate van sensitiviteit moeder.’ zijn niet in lijn met de resultaten.

Tabel 3

Regressieanalyse temperament kind en sensitiviteit vader

	Variabele	<i>B</i>	SE	β	<i>t</i>	95% BHI
	Constant	12.75	6.70		1.90	[-0.55, 26.05]
	Surgency	0.85	1.21	0.08	.70	[-1.55, 3.25]
	Negative affect	-1.54	0.91	-0.19	-1.70	[-3.33, 0.26]
	Effortful control	0.94	0.99	0.10	.96	[-1.01, 2.90]
Controle	Sensitiviteit moeder	0.25*	0.10	0.24	2.48	[0.05, 0.45]
	R^2	.09*				
	<i>F</i>	2.48				

Noot. BHI = betrouwbaarheidsinterval. *significant bij $P < 0.05$

Tabel 4*Regressieanalyse temperament kind en sensitiviteit moeder*

	Variabele	<i>B</i>	SE	β	<i>t</i>	95% BHI
	Constant	20.31**	6.30		3.22	[7.81, 32.81]
	Surgency	-2.18	1.12	-0.22	-1.94	[-4.41, 0.05]
	Negative affect	0.71	-0.97	0.08	0.74	[-1.21, 2.64]
	Effortful control	1.06	0.90	0.12	1.18	[-0.72, 2.83]
Controle	Sensitiviteit vader	0.19*	0.10	0.20	1.98	[0.00, 0.38]
	R^2	.09*				
	<i>F</i>	2.54				

Noot. BHI = betrouwbaarheidsinterval. *significant bij $P < 0.05$. **significant bij $P < 0.01$.

Moderatie van geslacht kind op relatie temperament kind en sensitiviteit ouder

Allereerst is de moderatie van geslacht kind op relatie temperament en sensitiviteit vader onderzocht. Zoals weergegeven in tabel 5 is er geen sprake van een significante relatie met surgency en de moderator geslacht, $p = .493$. Sensitiviteit moeder, de controlevariabele, is significant $p = .023$. Ook de relatie effortful control en de moderator geslacht kind, tabel 6, is niet significant, $p = .453$. De controlevariabele, sensitiviteit moeder, is wel significant $p = .033$. In tabel 7 staan de resultaten van negative affect en de moderator geslacht kind. Er is geen sprake van een significant effect, $p = .544$. Ook bij deze relatie is sensitiviteit moeder, de controlevariabele, significant $p = .025$. De vooraf opgestelde hypothese, ‘De relatie tussen surgency, effortful control en negative affect en de sensitiviteit van de vader is sterker voor jongens.’ en ‘De relatie tussen negative affect en de sensitiviteit van de vader is sterker voor meisjes.’ zijn niet in lijn met de resultaten.

Daarna is de moderatie van geslacht kind op de relatie temperament en sensitiviteit moeder onderzocht. Zoals is weergegeven in tabel 8 is er geen sprake van een significant effect in de moderatie surgency en geslacht kind, $p = .707$. De controlevariabele, sensitiviteit vader, is significant $p = .025$. Vervolgens is gekeken naar de moderatie effortful control en geslacht kind, tabel 9. De relatie is niet significant $p = .600$. Wel is de controlevariabele, sensitiviteit vader, significant $p = .027$. Ten slotte, is er gekeken naar de moderatie van negative affect en geslacht kind, tabel 10. Er is geen sprake van een significant effect $p = .504$. De controlevariabele, sensitiviteit vader, is significant $p = .028$. De vooraf opgestelde

hypotheses, ‘De relatie tussen surgency, effortful control en negative affect en de sensitiviteit van de moeder is sterker voor meisjes.’ zijn niet in lijn met de resultaten.

Tabel 5

Regressieanalyse surgency vader met moderator geslacht kind

	Variabele	<i>B</i>	SE	β	<i>t</i>	95% BHI
	Constant	22.26	16.83		1.32	[-11.13, 55.65]
	Surgency	-1.92	3.50	-0.18	-0.55	[-8.86, 5.02]
	Geslacht	-5.45	9.99	-0.51	-0.55	[-25.27, 14.37]
Moderator	Surgency x geslacht	1.46	2.12	0.64	0.69	[-2.75, 5.66]
Controle	Sensitiviteit moeder	0.22*	0.10	0.23	2.31	[0.03, 0.43]
	R^2	.08				
	<i>F</i>	2.02				

Noot. BHI = betrouwbaarheidsinterval. *significant bij $P < 0.05$.

Tabel 6

Regressieanalyse effortful control vader met moderator geslacht kind

	Variabele	<i>B</i>	SE	β	<i>t</i>	95% BHI
	Constant	20.24	16.02		1.26	[-11.55, 52.04]
	Effortful control	-1.29	3.07	-0.13	-0.42	[-7.38, 4.80]
	Geslacht	-6.12	9.87	-0.57	-0.62	[-25.72, 13.47]
Moderator	EC x geslacht	1.44	1.92	0.74	0.75	[-2.36, 5.25]
Controle	Sensitiviteit moeder	0.22*	0.10	0.21	2.16	[0.02, 0.42]
	R^2	.08				
	<i>F</i>	2.25				

Noot. BHI = betrouwbaarheidsinterval. EC = effortful control. *significant bij $P < 0.05$.

Tabel 7*Regressieanalyse negative affect vader met moderator geslacht kind*

	Variabele	<i>B</i>	SE	β	<i>t</i>	95% BHI
	Constant	11.25	12.01		0.93	[-12.58, 35.08]
	Negative affect	0.52	2.72	0.06	0.19	[-4.87, 5.92]
	Geslacht	5.50	7.16	0.51	0.77	[-8.72, 19.71]
Moderator	NA x geslacht	-0.99	1.63	-0.43	-0.61	[-4.22, 2.24]
Controle	Sensitiviteit moeder	0.23*	0.10	0.22	2.28	[0.03, 0.43]
	R^2	.09				
	<i>F</i>	2.43				

Noot. BHI = betrouwbaarheidsinterval. NA = negative affect *significant bij $P < 0.05$.

Tabel 8*Regressieanalyse surgency moeder met moderator geslacht kind*

	Variabele	<i>B</i>	SE	β	<i>t</i>	95% BHI
	Constant	19.11	14.31		1.34	[-9.30, 47.51]
	Surgency	-0.39	2.99	-0.04	-0.13	[-6.33, 5.56]
	Geslacht	3.98	8.96	0.38	0.44	[13.80, 21.75]
Moderator	Surgency x geslacht	-0.72	1.92	-0.33	-0.38	[-4.53, 3.09]
Controle	Sensitiviteit vader	0.20*	0.10	0.21	2.11	0[.01, 0.39]
	R^2	.08				
	<i>F</i>	2.22				

Noot. BHI = betrouwbaarheidsinterval. *significant bij $P < 0.05$.

Tabel 9*Regressieanalyse effortful control moeder met moderator geslacht kind*

	Variabele	<i>B</i>	SE	β	<i>t</i>	95% BHI
	Constant	8.29	13.55		0.61	[-18.60, 35.18]
	Effortful control	1.70	2.63	0.20	0.65	[-3.51, 6.92]
	Geslacht	5.50	9.25	0.53	0.60	[-12.85, 23.85]
Moderator	EC x geslacht	-0.94	1.80	-0.52	-0.53	[-4.51, 2.62]
Controle	Sensitiviteit vader	0.22*	0.10	0.22	2.25	[0.03, 0.41]
	R^2	.07				
	<i>F</i>	1.71				

Noot. BHI = betrouwbaarheidsinterval. EC = effortful control *significant bij $P < 0.05$.

Tabel 10*Regressieanalyse negative affect moeder met moderator geslacht kind*

	Variabele	<i>B</i>	SE	β	<i>t</i>	95% BHI
	Constant	9.66	12.12		0.80	[-14.38, 33.7]
	Negative affect	1.72	2.82	0.19	0.61	[-3.86, 7.32]
	Geslacht	5.68	7.42	0.55	0.77	[-9.05, 20.41]
Moderator	NA x geslacht	-1.18	1.76	-0.49	-0.67	[-4.68, 2.34]
Controle	Sensitiviteit vader	0.21*	0.10	0.22	2.24	[0.02, 0.41]
	R^2	.07				
	<i>F</i>	1.71				

Noot. BHI = betrouwbaarheidsinterval. NA = negative affect. *significant bij $P < 0.05$.

Discussie

De eerste onderzoeksvraag die onderzocht is, de relatie temperament (surgency, effortful control en negative affect) en sensitiviteit van de vader en de moeder. Er is voor geen van de typen temperament een significante relatie gevonden met sensitiviteit van de vader en de moeder. Dit is niet in lijn met de vooraf opgestelde hypothesen voor zowel vaders als moeders. Vervolgens is de moderator geslacht kind op de relatie temperament en sensitiviteit ouder onderzocht. Er is geen moderatie van geslacht kind gevonden op de relatie tussen de drie temperament typen en sensitiviteit van vaders en moeders. De resultaten zijn niet in lijn met de vooraf opgestelde hypothesen voor zowel vaders als moeders.

Doordat er geen significante relaties zijn gevonden in alle modellen, zijn geen van de opgestelde hypothesen in lijn met de resultaten. Er zijn meerdere verklaringen waarom de hypothesen en de resultaten bij de eerste onderzoeksvraag, de relatie tussen temperament van het kind en de sensitiviteit van ouder, niet in lijn zijn met de verwachtingen. Ten eerste, de in de inleiding aangehaalde onderzoeken definiëren het begrip sensitiviteit anders. Laukkanen et al. (2014) gebruiken de term ouderschap en Van den Akker (2010) gebruikt positief en negatief ouderschap in het onderzoek. Hoewel sensitiviteit onderdeel is van het ouderschap, is de term ouderschap breder. Daarnaast, valt sensitiviteit onder positief ouderschap, maar positief ouderschap hoeft niet altijd sensitief te zijn. Een breder concept, zoals ouderschap, meet meer interacties en gedragingen tussen kinderen en ouders. Temperament van het kind kan invloed hebben op aspecten die vallen onder het begrip ouderschap, maar niet gemeten worden met de sensitiviteit. Het niet helemaal overeenkomen van alle termen in de onderzoeken kan een reden zijn voor het ontbreken van de verwachte resultaten. Een mogelijke tweede verklaring is dat alle onderzoeken, behalve de literatuurstudie van Kiff et al. (2011), andere methodes gebruiken om het begrip temperament te meten. Er werd in de aangehaalde onderzoeken gebruik gemaakt van andere vragenlijsten en temperamentschalen. De vragenlijst in het huidige onderzoek had een lage Cronbach α . De items binnen een schaal vertonen onvoldoende samenhang, wat wijst op een lage betrouwbaarheid van het meetinstrument. Dit kan een verklaring zijn voor het uitblijven van significante relaties. Het gebruik van een andere vragenlijst om het construct temperament te meten en een lage Cronbach's α , in vergelijking met de eerdergenoemde onderzoeken, kan een verklaring zijn waarom de hypothesen en resultaten niet overeenkomen met de verwachtingen. Ten slotte, in de onderzoeken van Laukkanen et al. (2014) en Van den Akker (2010) worden alleen moeders meegenomen. Dit kan als gevolg hebben dat de huidige kennis die er is over het begrip

sensitiviteit anders is voor vaders en moeders. Het begrip sensitiviteit, en de relatie temperament en sensitiviteit, kan zich anders uiten/voordoen bij vaders in vergelijking met moeders. In het huidige onderzoek zijn zowel de moeder als de vader betrokken. Het niet meenemen van vaders in onderzoeken, kan een verklaring geven voor het niet vinden van resultaten die in lijn met de hypothesen bij vaders.

Er zijn ook een aantal mogelijke verklaringen voor het ontbreken van resultaten in lijn met de hypothesen bij de tweede onderzoeksvraag, de relatie tussen temperament van het kind en de sensitiviteit van ouders met geslacht kind als moderator. Allereerst, slechts één onderzoek (Woldarsky et al., 2019) meet temperament op dezelfde manier als het huidige onderzoek. Hoewel het doel en de uitvoering van het onderzoek niet vergelijkbaar zijn, werd ook daar geen significante relatie gevonden tussen de sensitiviteit van moeder, temperament en het geslacht van kinderen. Dit suggereert dat de manier waarop temperament wordt gemeten een mogelijke invloed kan hebben op de gevonden resultaten. Als er bij het meten van temperament geen rekening gehouden wordt met geslacht kan dit ervoor zorgen dat verschillen tussen meisjes en jongens niet worden opgemerkt. Het ontbreken van een moderatie van geslacht in het huidig onderzoek kan samenhangen met de operationalisering van het construct temperament. Een tweede verklaring is het ontbreken van significante resultaten voor de directe relatie, temperament kind en sensitiviteit ouders. De kans is klein dat er wel significante resultaten zijn bij de indirecte relatie.

Verder is er nog een overkoepelende reden die van invloed kan zijn op de resultaten. Over de relatie die hier centraal staat, tussen het temperament van het kind en de sensitiviteit van ouders met geslacht kind als moderator, is niet veel onderzoek naar gedaan. Dit maakt dat de gevonden literatuur niet goed aansluit bij het huidige onderzoek. Dit beperkt de onderbouwing van de hypothesen en kan verklaren waarom significante relaties uitblijven.

Beperkingen en aanbevelingen vervolgonderzoek

Een beperking van het huidige onderzoek is dat de externe validiteit, de Cronbach's α , laag is. Dit kan betekenen dat de gebruikte methode onbetrouwbaar is om temperament en de subschalen te meten. Doordat de items mogelijk het construct niet goed meten, kan dit ervoor zorgen dat significante relaties uitblijven. Een aanbeveling voor toekomstig onderzoek is om de uitgebreide versie van de CBQ te gebruiken of een andere methode om het construct temperament te meten. Een andere beperking is de generaliseerbaarheid van het onderzoek. De gezinnen die meededen aan dit onderzoek vormen mogelijk geen representatieve

afspiegeling van de samenleving. Ouders kozen er zelf voor om mee te doen aan het onderzoek. Er kan een mogelijke sprake zijn van selectiebias optreden omdat wellicht vooral gezinnen met relatief weinig problemen of extreme omstandigheden zijn vertegenwoordigd. Daarnaast deden relatief veel hoogopgeleide ouders, uit de Randstad, mee. Een beperkte variatie in de steekproef kan bijdragen aan het uitblijven van significante resultaten. Bovendien beperkt het de generaliseerbaarheid op andere groepen. Een aanbeveling voor toekomstig onderzoek is om de steekproef breder te maken, bijvoorbeeld ouders uit meerdere regio's in Nederland, andere landen of andere gezinssamenstellingen. Het uitvoeren van het onderzoek in verschillende contexten, buiten de veelal eurocentrische en Noord-Amerikaanse context, kan bijdragen aan het verbreden en verdiepen van de kennis. Ten slotte kan de binaire benadering van gender een beperking zijn. Hoewel de genderrollen en de identiteit bij driejarige kinderen nog in ontwikkeling (zie o.a. Zosuls et al., 2009; Halim et al., 2018), kan de vereenvoudiging van geslacht de resultaten beïnvloeden. Toekomstig onderzoek wordt aanbevolen een bredere benadering, zoals gender, te hanteren.

De rol van de onderzoeker was beperkt doordat de dataverzameling en keuze van instrumenten voorafgaand aan het huidige onderzoek plaatsvond. Vanwege de lage betrouwbaarheid van het meetinstrument voor temperament en het uitblijven van significante relaties, vraagt dit om resultaten voorzichtig te interpreteren.

Het huidige onderzoek benadrukt het belang om de andere ouder als controlevariabele mee te nemen in de modellen. De controlevariabele, de sensitiviteit van vader of moeder, is wel overal significant. De invloed van beide ouders kan niet los van elkaar worden gezien, de sensitiviteit van de ene ouder is gerelateerd aan de sensitiviteit van de andere ouder. Dit komt overeen met het familiesysteem theorie, wat benadrukt dat het gezin als systeem moet worden bekeken met wederzijdse afhankelijkheid en invloed. Wat een ander sterk punt is van het huidige onderzoek is dat zowel vader als moeder meededen aan het onderzoek.

Opbrengsten voor wetenschap en praktijk

Hoewel de verwachte significante relatie tussen het temperament van het kind en de sensitiviteit van ouders uitbleven, levert het huidige onderzoek toch een belangrijke bijdrage aan de wetenschap en de praktijk. De lage interne consistentie van het instrument om temperament te meten levert een methodologische opbrengst op. Dit instrument kan mogelijk minder geschikt zijn in de context van het huidige onderzoek. Dit inzicht kan toekomstige instrumentkeuze verbeteren. Daarnaast bevestigt het huidige onderzoek de wederzijdse

invloed van ouders en benadrukt het belang om zowel vaders als moeders te betrekken in onderzoek en praktijk.

Uit het onderzoek is gebleken dat het nog niet duidelijk is of er een relatie is tussen het temperament van het kind en de sensitiviteit van ouders. Ook de mogelijke modererende rol van het geslacht van het kind kon niet worden bevestigd in dit onderzoek.

Literatuurlijst

- Ainsworth, M.D.S. (1967). *Infancy in Uganda: Infant care and the growth of love*. Baltimore: Johns Hopkins Press.
- Ainsworth, M.D.S., Bell, S.M., & Stayton, D. (1974). Infant-mother attachment and social development. In M.P. Richards (Ed.), *The introduction of the child into a social world* (pp. 99-135). London: Cambridge University Press.
- Ainsworth, M.D.S., Blehar, M.C., Waters, E., & Wall, S. (1978). *Patters of attachment: A psychological study of the strange situation*. Lawrence Erlbaum.
- Bates, J.E. (1980). The concept of difficult temperament. *Merrill-Palmer Quarterly of Behavior and Development*, 26(4), 299-319. <https://www.jstor.org/stable/23084040>
- Belsky, J. (1984). The Determinants of Parenting: A Process Model. *Child Development*, 55(1), 83-96. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1984.tb00275.x>
- Bem, S.L. (1981). Gender Schema Theory: A Cognitive Account of Sex Typing. *Psychological Review*, 88(4), 354-364. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.88.4.354>
- Bem, S.L. (1983). Gender schema Theory and Its Implications for Child Development: Raising Gender-Aschematic Children in a Gender-schematic Society. *Journal of Women in Culture and Society*, 8(4), 598-616. <https://doi.org/10.1086/493998>
- Bowen, M. (1978). *Family therapy in clinical practice*. New Jersey: Jasons Aronson
- Bowlby, J. (1969/1982). *Attachment and Loss: Volume 1. Attachment*. New York: Basic books
- Braungart-Rieker, J.M., Garwood, M.M., Powers, B.P., & Wang, X. (2001). Parental Sensitivity, Infant Affect, and Affect Regulation: Predictors of Later Attachment. *Child Development*, 72(1), 252-270. <https://doi.org/10.1111/1467-8624.00277>
- Chaplin, T.M., Cole, P.M., & Zahn-Waxler, C. (2005). Socialization of Emotion Expression: Gender Differences and Relations to Child Adjustment. *Emotion*, 5(1), 80-88. <https://doi.org/10.1037/1528-3542.5.1.80>
- Cox, M.J., & Paley, b. (2003). Understanding Families as Systems. *Current Directions in Psychological Science*, 12(5), 193-196. <https://doi.org/10.1111/1467-8721.01259>

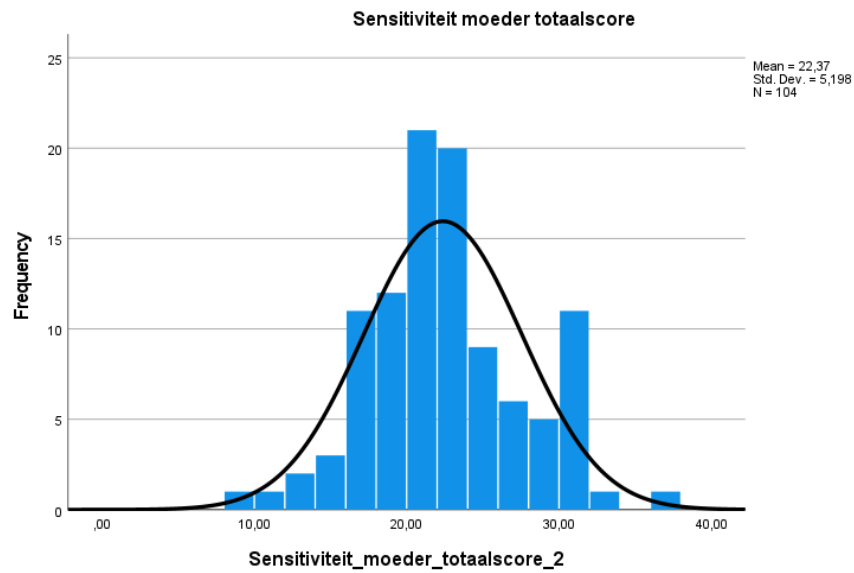
- Crawford, N.A., Schrock, M., & Woodruff-Borden, J. (2010). Child Internalizing Symptoms: Contributions of Child Temperament, Maternal Negative Affect, and Family Functioning. *Child Psychiatry & Human Development* 42 (?), 53-64.
<https://doi.org/10.1007/s10578-010-0202-5>
- DePasquale, C.E., & Gunnar, M.R. (2020). Parental Sensitivity and Nurturance. *Future of Children*, 30(2), 53-70. <http://dx.doi.org/10.1353/foc.2020.a807761>
- Distelbrink, M., Pels, T., Vlug, J., Verstappen, M., & Pronk, C. (2023). *Als vader je kind opvoeden in de (super) diverse samenleving* (NR. 978-94-6409-240-0). Kennisplatform inclusief samenleven. Geraadpleegd op 2 februari 2025, van <https://www.kis.nl/publicatie/als-vader-je-kind-opvoeden-de-superdiverse-samenleving>
- Erickson, M.F., Egeland, B.R., Clemenhausen-Moon, J., Hiester, M.K., & Korfmacher, J. (1990). *24 months coding manual: project steep- revised 1990 from mother-child project scales*. Minneapolis, MN: Department of Psychology.
- Hallers-Haalboom, E.T., Mesman, J., Groeneveld, M.G., Eindendijk, J.J., van Berkel, S.R., van der Pol, L.D., & Bakersman-Kranenburg, M.J. (2014). Mothers, Fathers, Sons and Daughters: Parental Sensitivity in Families with Two Children. *Journal of Family Psychology*, 28(2), 138-147. <http://dx.doi.org/10.1037/a0036004>
- Halim, M.L.D., Walsh, A.S., Tamis-LeMonda, C.S., Zosuls, K.M., & Ruble, D.N. (2018). The Roles of Self-Socialization and Parent Socialization in Toddlers' Gender-Types Appearance. *Archives of Sexual Behavior* 47(8), 2277-2285.
<https://doi.org/10.1007/s10508-018-1263-y>
- Haze, I., Holdorp, J., & Wolzak, A. (2015). *Emotionele en pedagogische verwaarlozing*. Nederlands Jeugdinstituut. Geraadpleegd op 11 februari 2025, van <https://www.nji.nl/uploads/2021-05/Emotionele-en-pedagogische-verwaarlozing.pdf>
- Helmerhort, K., Lucassen, N., van der Storm, L., & Keizer, R. (2022). Sharing in child caring: Does equal parenting involvement moderate the relationship between fathers' and mothers' sensitivity and toddlers' receptive language ability. *Early Childhood Research Quarterly*, 59, 12-20. <https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2021.10.001>

- Hoex, J., Vlaardingerbroek, S., Balledux, M., Speetjens, P., & Vink, C. (2022). *Opgroeien doe je samen. Bouwen aan een stevige pedagogische basis*. Nederlands Jeugdinstituut. Geraadpleegd op 5 februari 2025, van <https://www.nji.nl/publicaties/opgroeien-doe-je-samen>
- Jeynes, W.H. (2016). Meta-Analysis on the Roles of Fathers in Parenting: Are They Unique? *Marriage & Family Review*, 52(7), 665-688.
<https://doi.org/10.1080/01494929.2016.1157121>
- Kalis, E. (2020). *Samen opvoeden?! Het belang van medeopvoeders voor ouderschap en opvoeden*. Nederlands Jeugdinstituut. Geraadpleegd op 11 februari 2025, van <https://www.nji.nl/publicaties/samen-opvoeden>
- Kiff, C.J., Lengua, L.J., & Zalweski, M. (2011). Nature and Nurturing: Parenting in the Context of Child Temperament. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 14(3), 251-301. <http://dx.doi.org/10.1007/s10567-011-0093-4>
- Landry, S.H., Smith, K.E., Miller-Loncar, C.L., & Swank, P.R. (1997). Predicting cognitive-language and social growth curves from early maternal behaviors in children at varying degrees of biological risk. *Developmental Psychology*, 33(6), 1040-1053.
<https://doi.org/10.1037//0012-1649.33.6.1040>
- Laukkanen, J., Ojansuu, U., Tolvanen, A., Alatupa, S., & Aunola, K. (2014). Child's Difficult Temperament and Mothers' Parenting Styles. *Journal of Child and Family studies*, 23(2), 312-323. <https://doi.org/10.1007/s10826-013-9747-9>
- Minuchin, P. (1985). Families and Individual Development: Provocations from the Field of Family Therapy. *Child Development*, 56(2), 289-302. <https://doi.org/10.2307/1129720>
- Planalp, E.M., Braungart-Rieker, J.M., Lickenbrock, D.M., & Zentall, S.R. (2013). Trajectories of Parenting During Infancy: The Role of Infant Temperament and Marital Adjustment for Mothers and Fathers. *Infancy*, 18(S1), 16-45.
<https://doi.org/10.1111/infa.12021>
- Putnam, S.P., & Rothbart, M.K. (2006). Development of Short and Very Short Forms of the Children's Behavior Questionnaire. *Journal of Personality Assessment*, 87(1), 102-112. http://dx.doi.org/10.1207/s15327752jpa8701_09

- Rothbart, M.K., & Bates, J.E. (2006). Temperament. In N. Eisenberg, W. Damon & R.M. Lerner (Eds.), *Handbook of child psychology: volume 3, Social, emotional, and personality development* (6th edition., pp. 99-166). Hoboken, NJ: Wiley
- Sameroff, A. (Ed.). (2009). *The Transactional Model of Development: How Children and Contexts Shape Each Other*. American Psychological Association.
<https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/11877-000>
- Schoppe-Sullivan, S.J., Diener, M.L., Mangelsdorf, S.C., Brown, G.L., McHale, J.L., & Frosch, C.A. (2006). Attachment and Sensitivity in Family Context: The Roles of Parent and Infant Gender. *Infant and Child Development*, 15(4), 367-385.
<https://doi.org/10.1002/icd.449>
- Tamis-LeMonda, C.S., Shannon, J.D., Cabrera, N.J., & Lamb, M.E. (2004) Fathers and Mothers at Play with Their 2- and 3-Year-Olds: Contributions to Language and Cognitive Development. *Child Development*, 75(6), 1806-1820.
<https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2004.00818.x>
- Van den Akker, A.L., Dekovic, M., Prinzie, P., & Asscher, J.J. (2010). Toddlers' Temperament Profiles: Stability and Relations to Negative and Positive Parenting. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 38(4), 485-495. <https://doi.org/10.1007/s10802-009-9379-0>
- Volling, B.L., McElwain, N.L., Notaro, P.C., & Herrera, C. (2002). Parents' Emotional Availability and Infant Emotional Competence: Predictors of Parent-Infant Attachment and Emerging Self-Regulation. *Journal of Family Psychology*, 16(4), 447-465. <https://doi.org/10.1037//0893-3200.16.4.447>
- Woldarsky, V., Urzúa, C., Farkas, C., & Vallotton, C.D. (2019). Differences in Chilean and USA Mothers' Sensitivity Considering Child Gender and Temperament. *Journal of Child and Family Studies* 28, 1937-1947. <https://doi.org/10.1007/s10826-019-01419-3>
- Zosuls, K.M., Ruble, D.N., Tamis-Lemonda, C.S., Shrout, P.E., Bornstein, M.H., & Greulich, F.K. (2009) The Acquisition of Gender Labels in Infancy: Implications for Gender-Types Play. *Developmental Psychology* 45(3), 699-701.
<https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/a0014053>

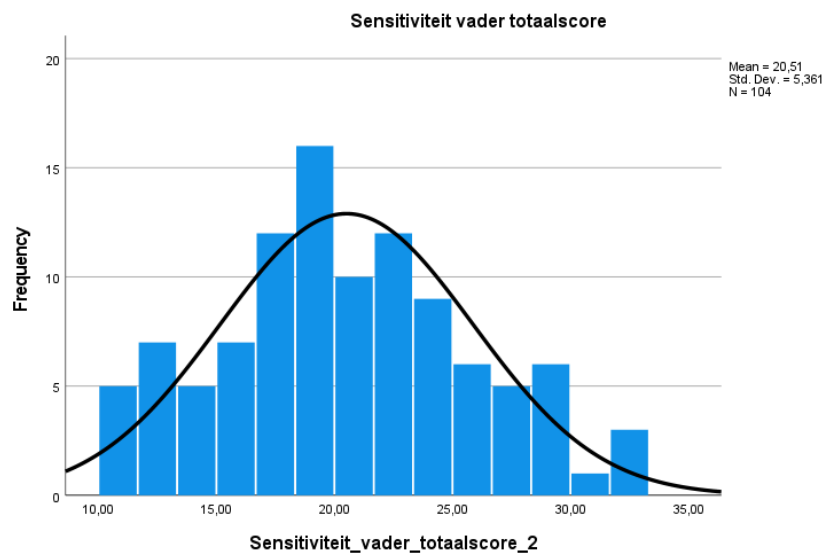
Bijlage A

Assumptie normale verdeling

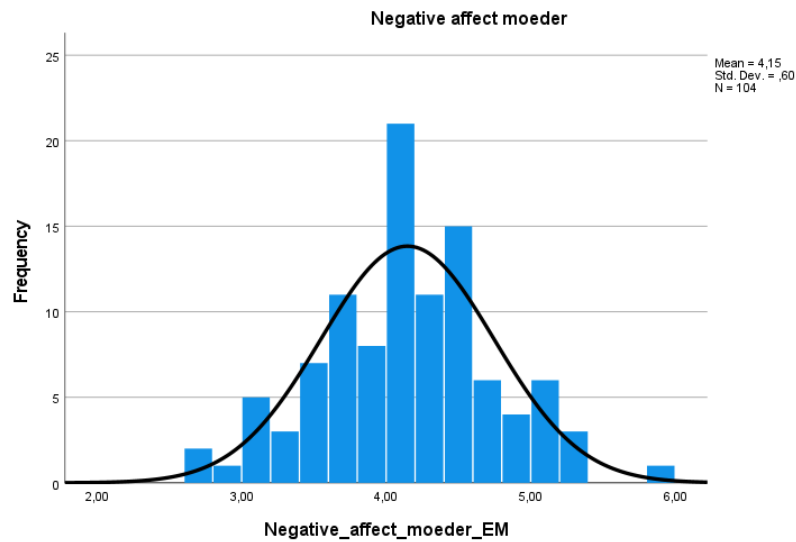
Figuur A1

Histogram sensitiviteit totaalscore moeder

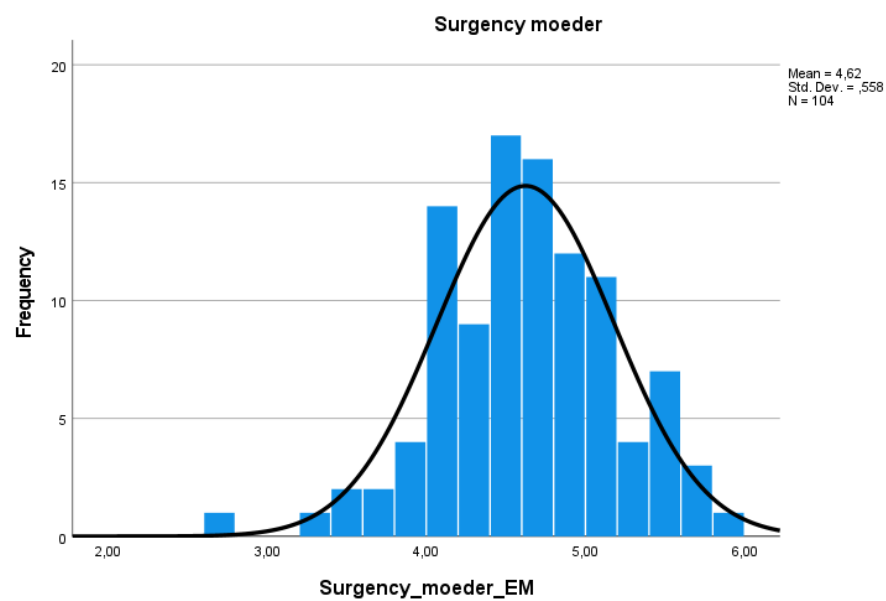
Figuur A2

Histogram sensitiviteit totaalscore vader

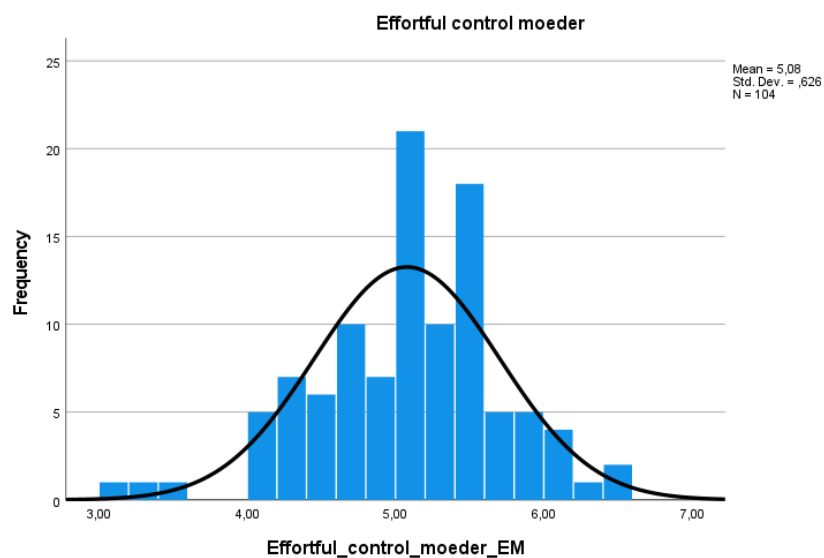
Figuur A3

Histogram negative affect moeder

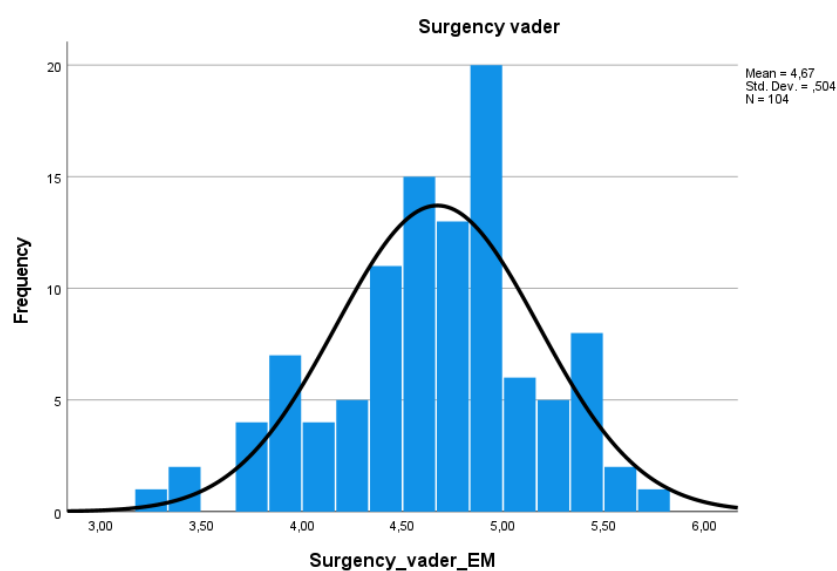
Figuur A4

Histogram surgency moeder

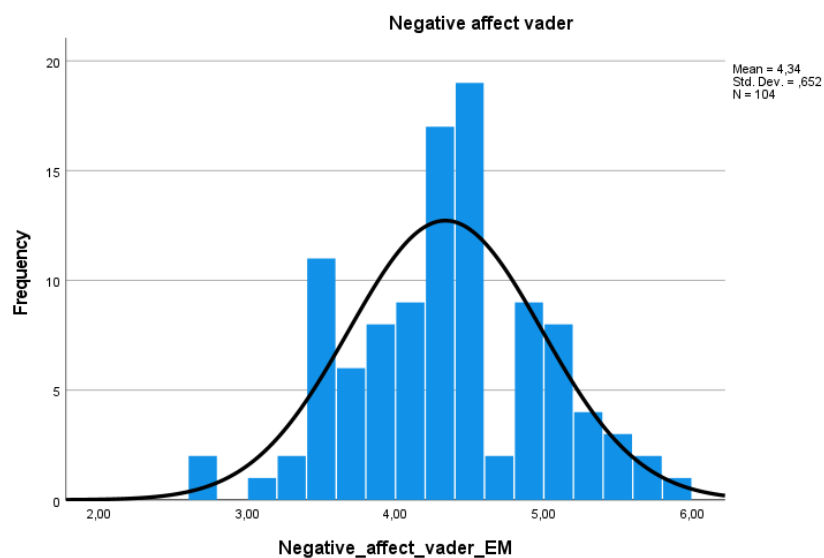
Figuur A5

Histogram effortful control moeder

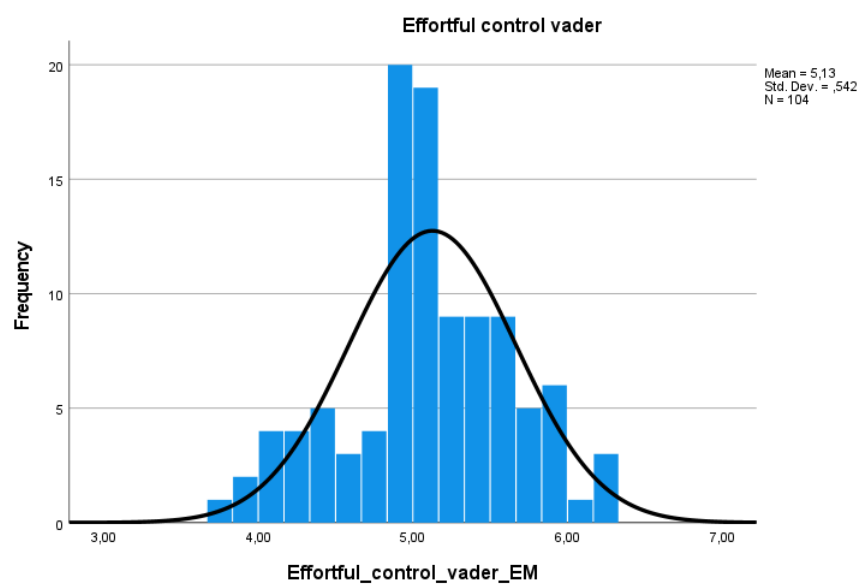
Figuur A6

Histogram surgency vader

Figuur A7

Histogram negative affect vader

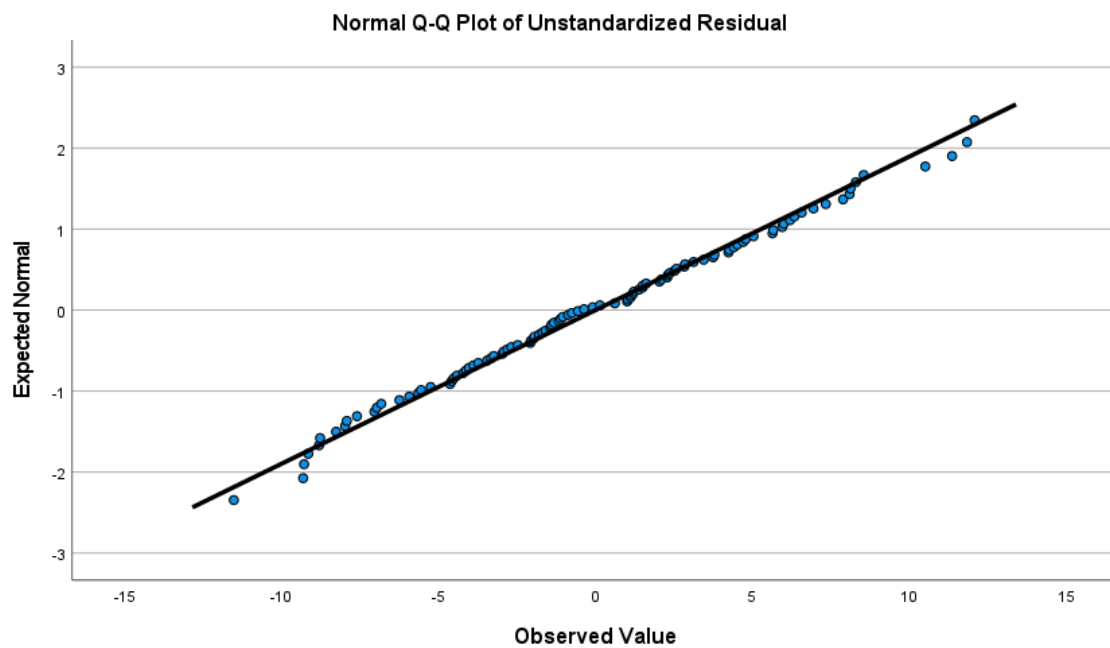

Figuur A8

Histogram effortful control vader

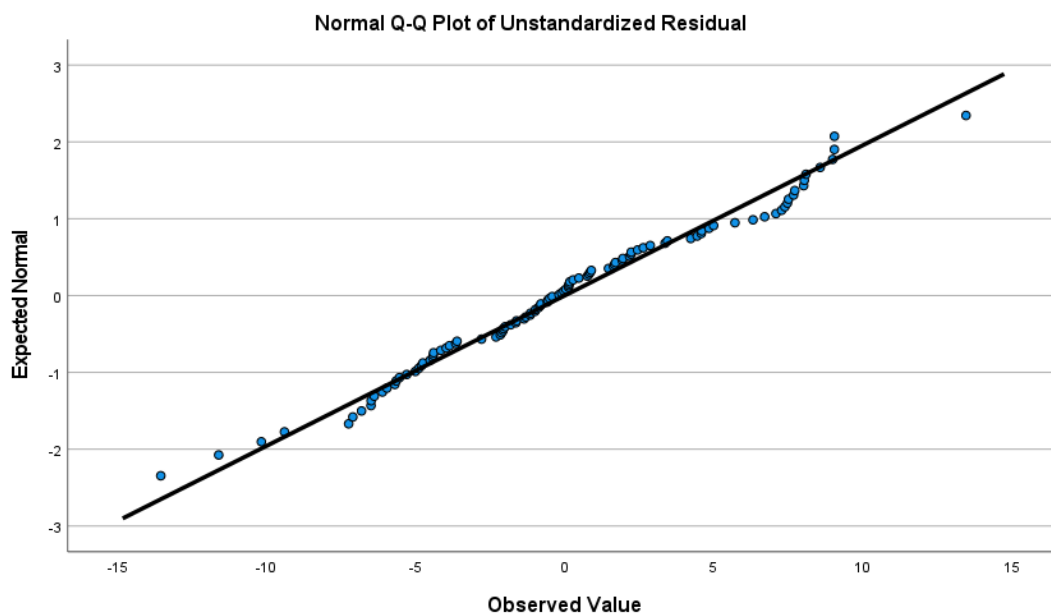
Bijlage B

Q-Q plot van de residuen

Figuur B1

Q-Q plot residuen vader

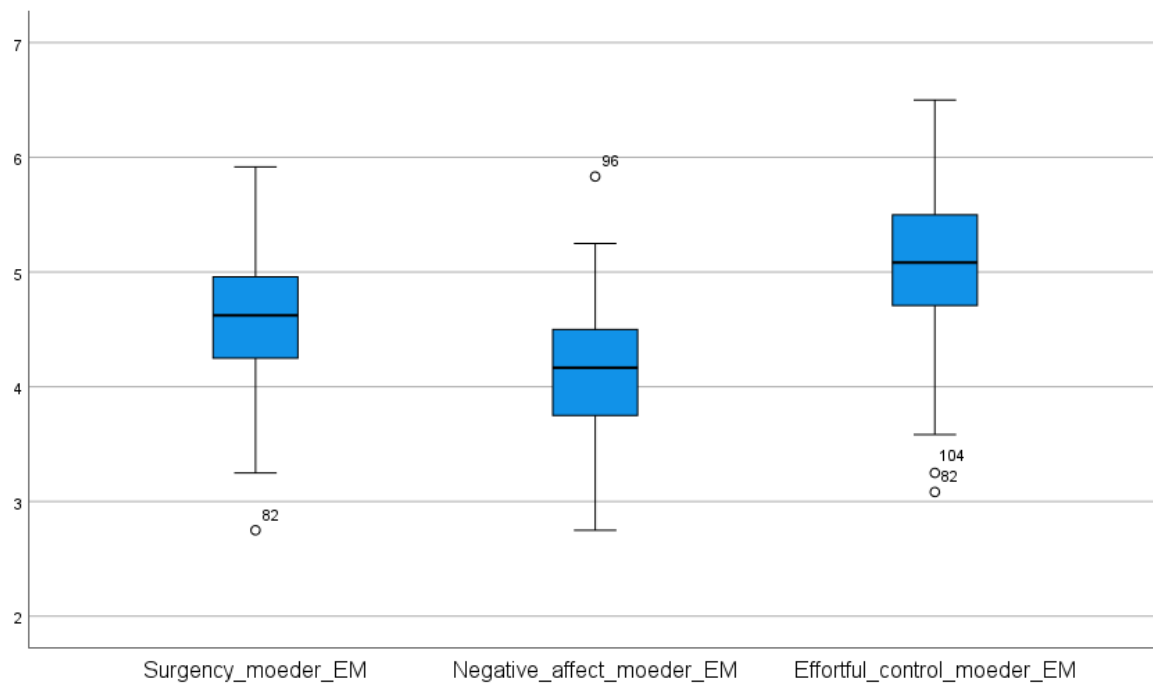

Figuur B2

Q-Q plot residuen moeder

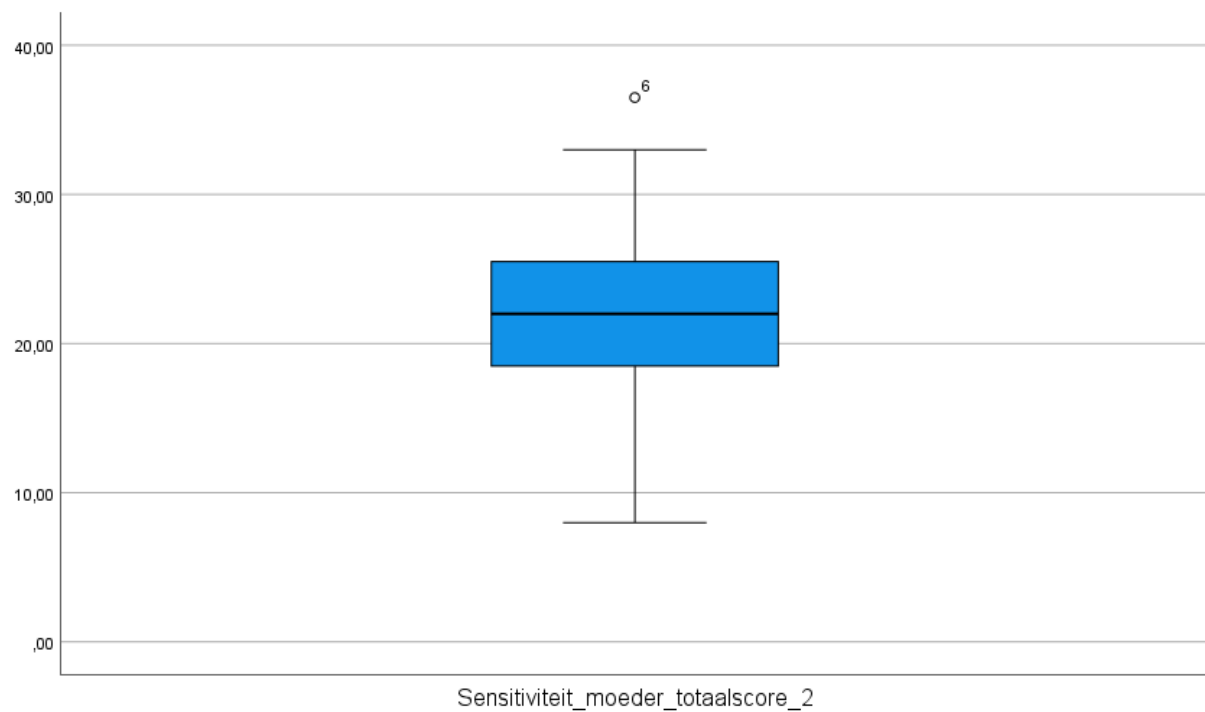
Bijlage C

Univariate outliers

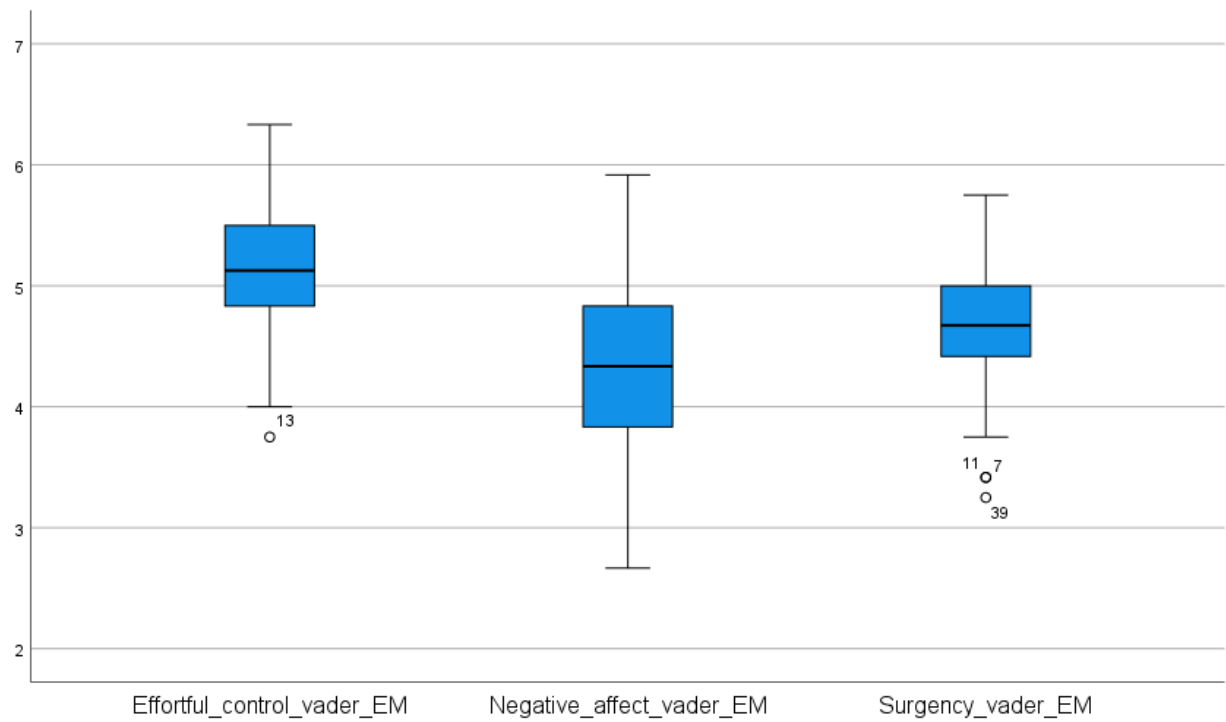
Figuur C1

Univariate outliers moeder surgency, negative affect en effortful control

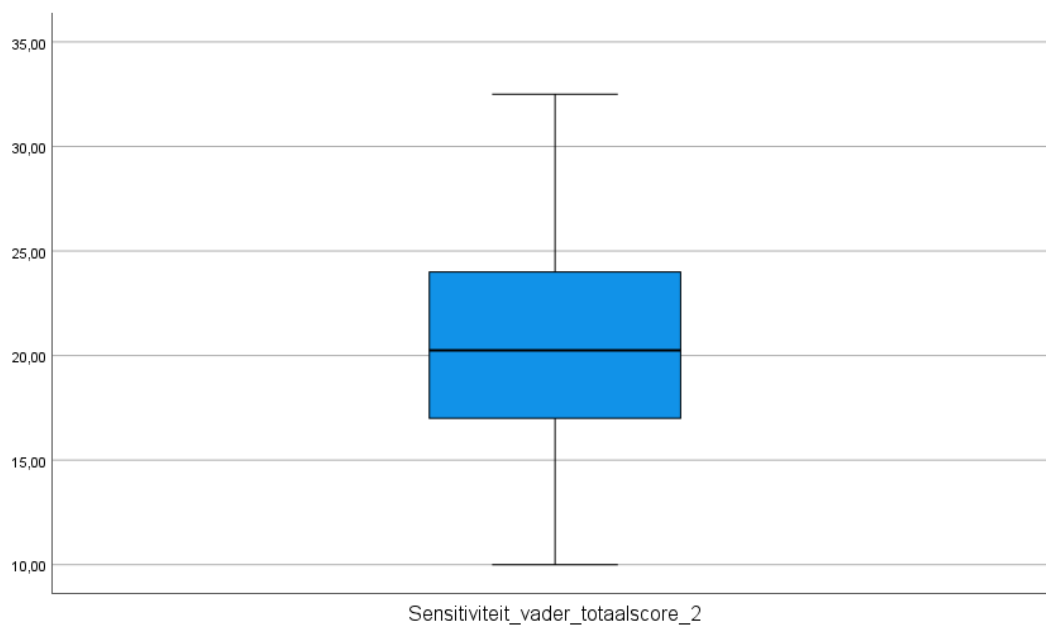
Figuur C2

Univariate outliers moeder sensitiviteit totaalscore

Figuur C3

Univariate outliers vader effortful control, negative affect en surgency

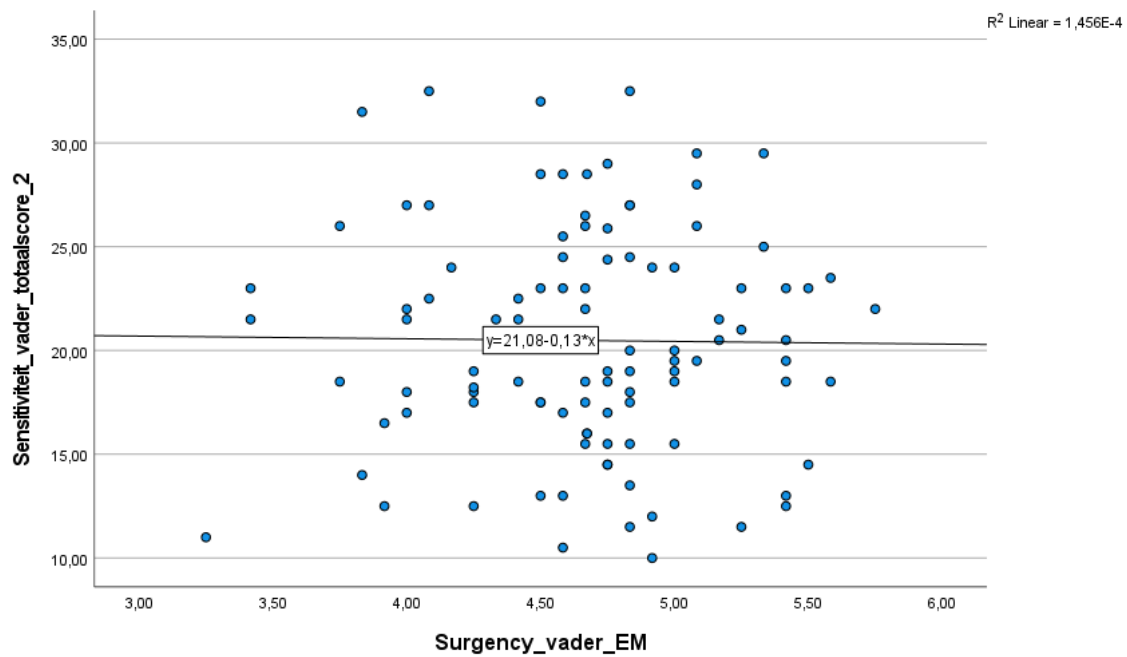

Figuur C4

Univariate outliers vader sensitiviteit totaalscore

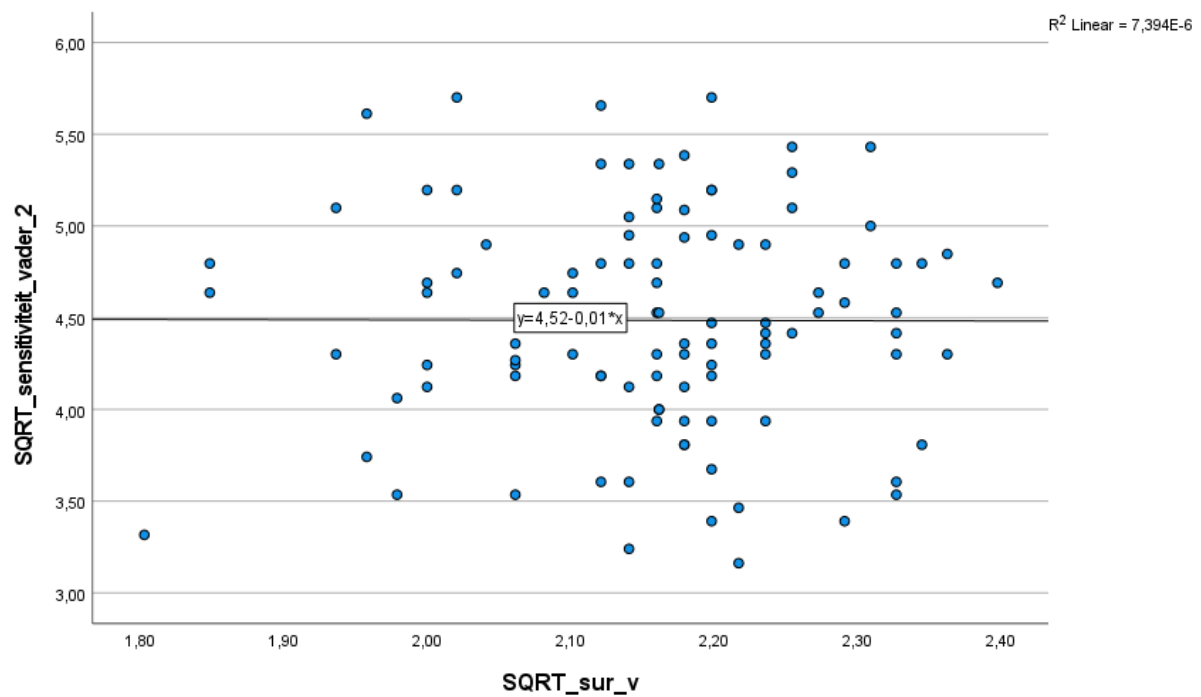
Bijlage D

Assumptie lineariteit

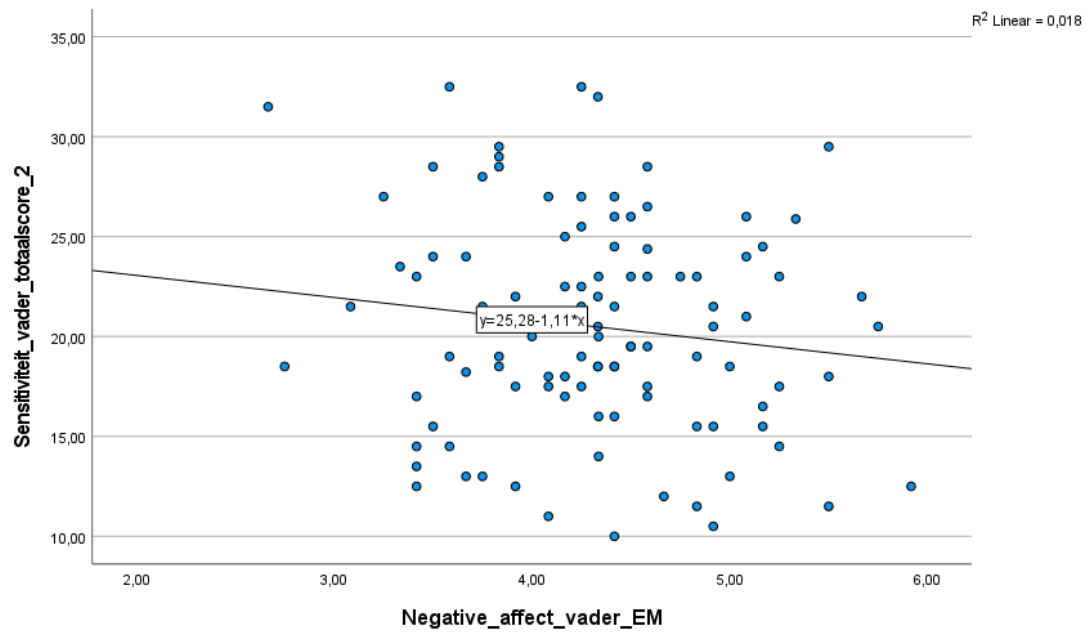
Figuur D1

Lineariteit vader surgency

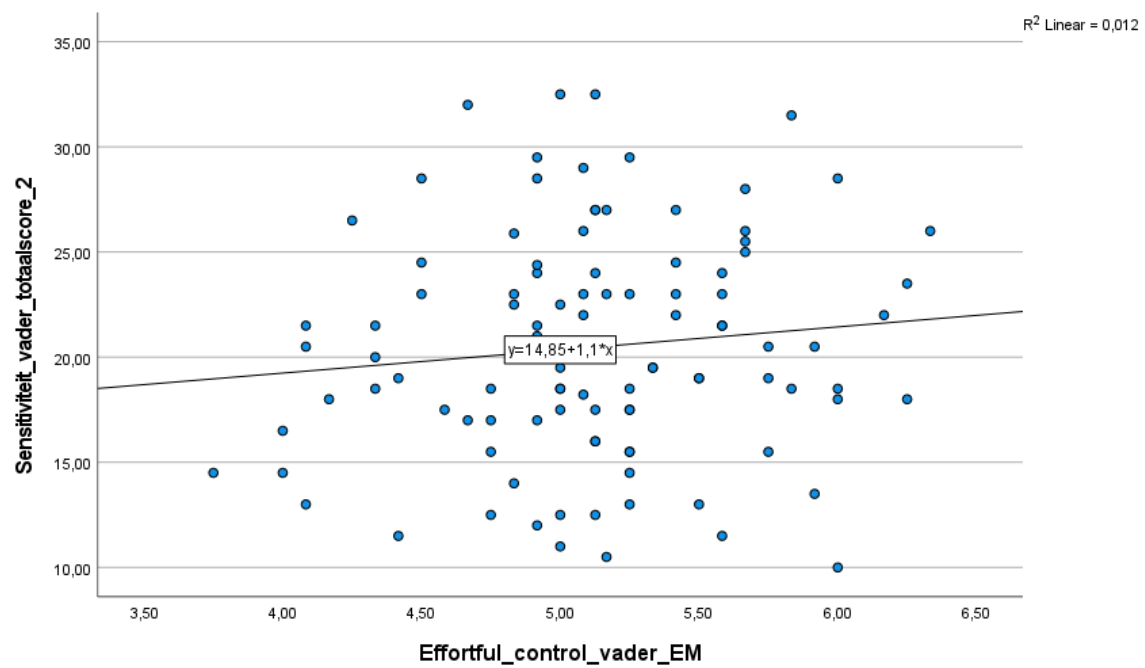
Figuur D2

Square root transformatie lineariteit vader surgency

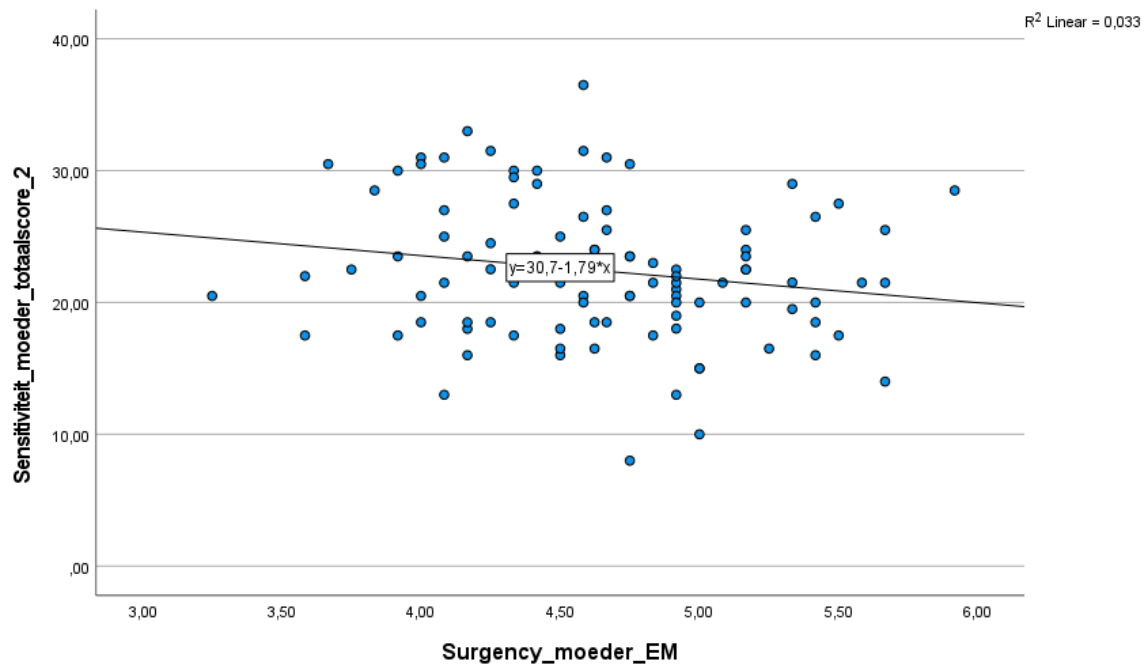
Figuur D4

Lineariteit vader negative affect

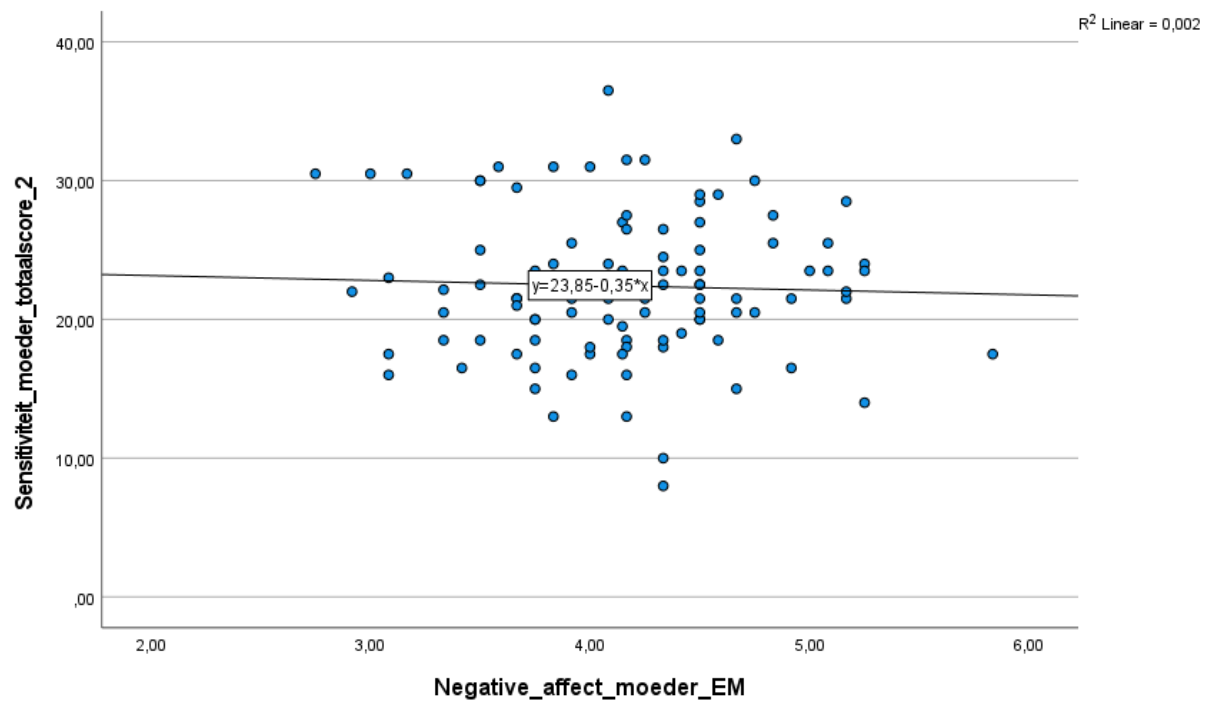
Figuur D5

Lineariteit vader effortful control

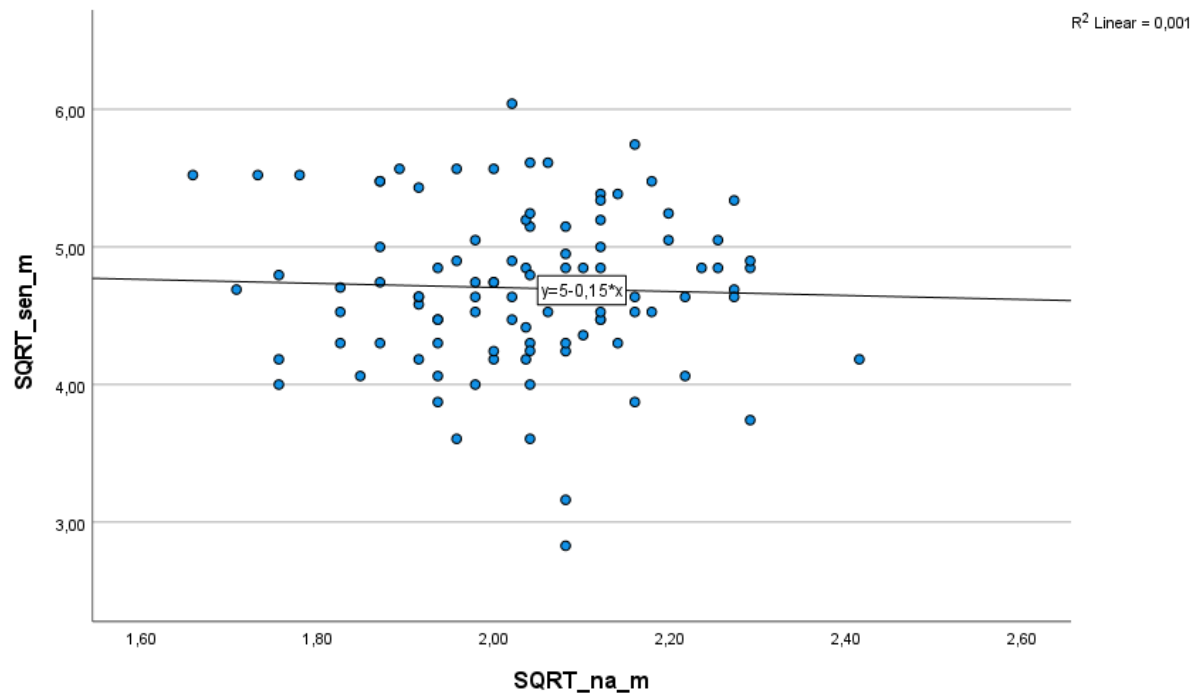
Figuur D6

Lineariteit moeder surgency

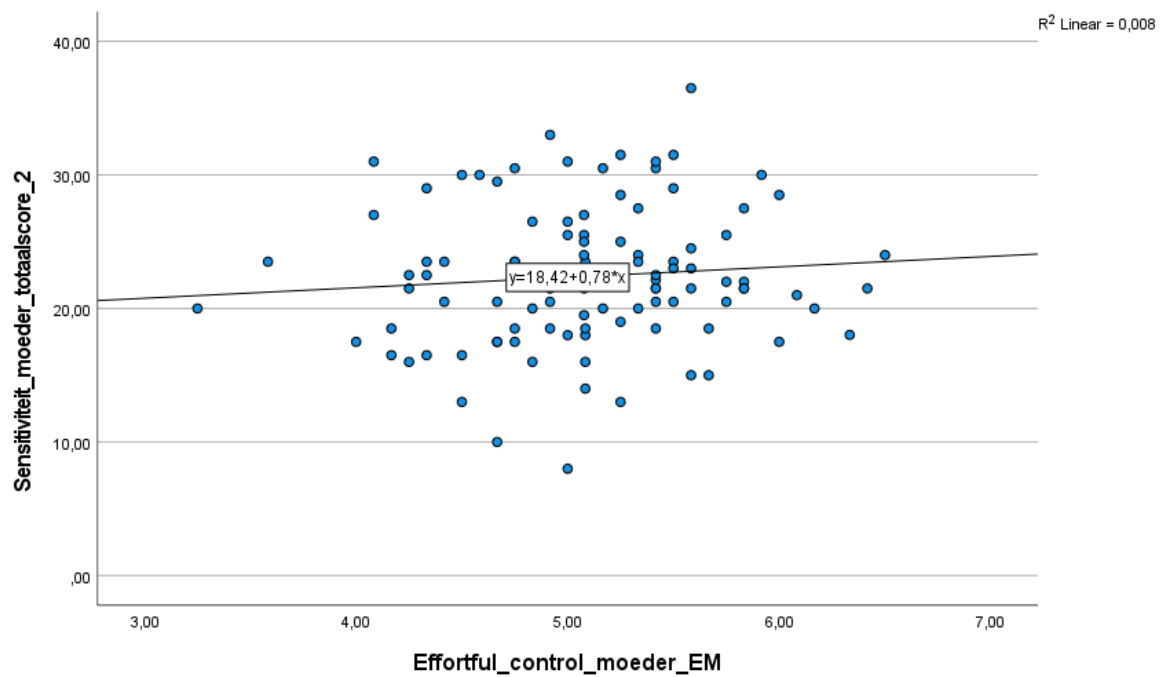
Figuur D7

Lineariteit moeder negative affect

Figuur D8

Square root transformatie lineariteit moeder negative affect

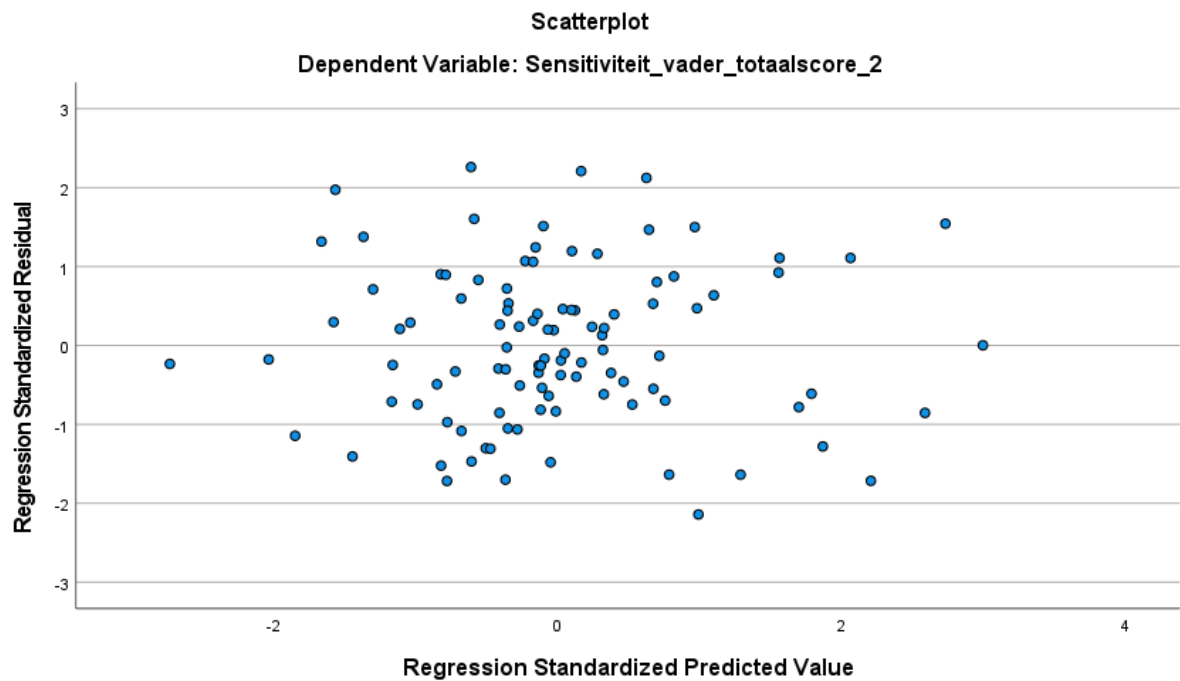
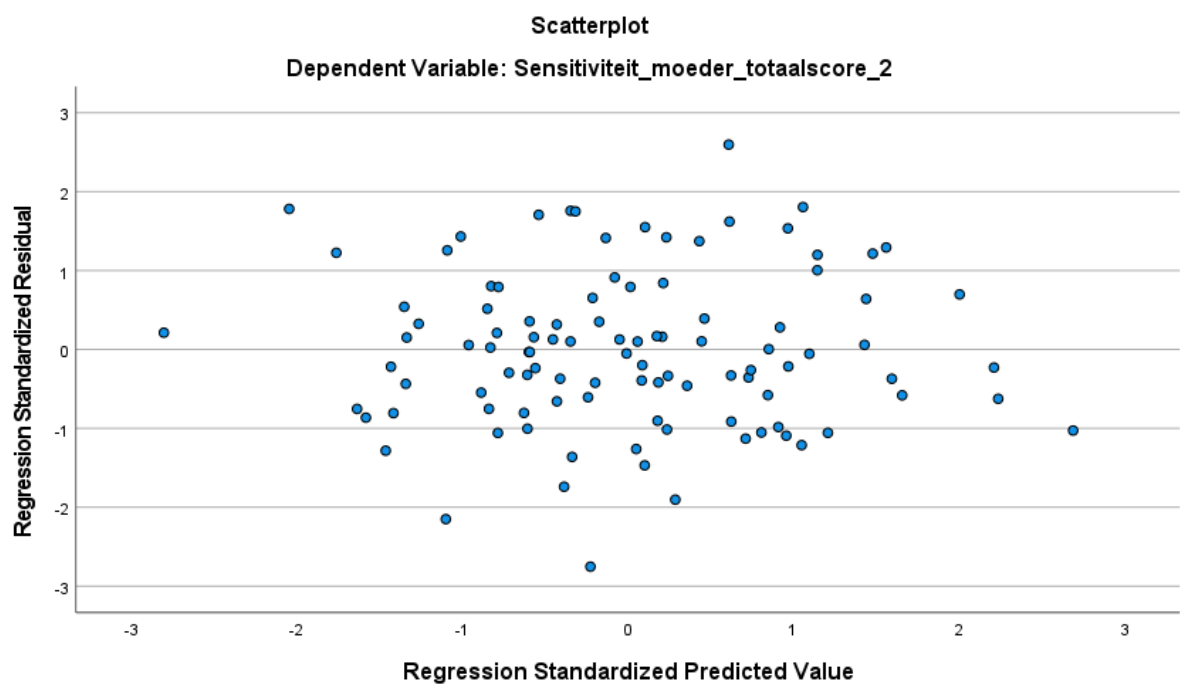

Figuur D9

Lineariteit moeder effortful control

Bijlage E

Assumptie homoscedasticiteit

*Figuur E1**Homoscedasticiteit vader**Figuur E2**Homoscedasticiteit moeder*